

Gènere i criminalitat

Myriam Herrera Moreno

PID_00208868

Temps de lectura i comprensió: **4 hores**

Els textos i imatges publicats en aquesta obra estan subjectes –llevat que s'indiqui el contrari– a una llicència de Reconeixement-NoComercial-SenseObraDerivada (BY-NC-ND) v.3.0 Espanya de Creative Commons. Podeu copiar-los, distribuir-los i transmetre'ls públicament sempre que en citeu l'autor i la font (FUOC. Fundació per a la Universitat Oberta de Catalunya), no en feu un ús comercial i no en feu obra derivada. La llicència completa es pot consultar a <http://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/3.0/es/legalcode.ca>

Índex

Introducció	5
Objectius	8
1. Rellevància de l'enfocament de gènere en criminologia	9
1.1. Sobre gènere i sexe	9
1.2. Gènere i nivells d'abordatge	10
1.3. Evolució dels estudis de gènere en criminologia	11
1.4. Etapes en la problematització sobre gènere i criminalitat	12
1.5. Pluralisme en els enfocaments sobre gènere i delictes	13
1.6. Crítiques a la perspectiva feminista en criminologia	15
2. Estudis sobre gènere i criminalitat: evolució i perspectives ...	17
2.1. Iniciatives victimològiques	17
2.2. Cap a la superació de la ceguesa de gènere	18
3. Gènere i delictes: plantejaments criminològics	20
3.1. Teories biològiques	20
3.1.1. La tesi lombrosiana de la “infractora desnaturalitzada”	20
3.1.2. Malaltia i pertorbació en les infractores	21
3.1.3. Genètica conductual i diferències sexuals	22
3.1.4. Infracció femenina i teoria evolucionista	23
3.2. Plantejaments neutrals davant el gènere	24
3.2.1. Teories del control social	24
3.2.2. Plantejaments desenvolupistes o del curs vital	25
3.2.3. Aprenentatge social	27
3.3. Teories híbrides	27
3.3.1. Teoria general de la tensió	27
3.3.2. Teoria general de la delinqüència	28
3.4. Plantejaments criminològics basats en el gènere	29
3.4.1. Tesi de l'emancipació de la dona	31
3.4.2. Marginalitat econòmica	32
3.4.3. Teories sobre socialització diferencial	33
3.4.4. Itineraris de victimització cap al delictes	33
3.4.5. Teoria relacional	35
3.4.6. Teoria del poder de control	35
3.4.7. Estudis sobre dona i subcultures	36
3.4.8. Gènere i masculinitats criminals	37
Resum	38

Activitats	39
Bibliografia	41

Introducció

El concepte de *gènere* s'estableix com un enclavament sòlid i central en la cultura contemporània. La generalització d'estudis criminològics sobre gènere i delictes ha introduït un canvi paradigmàtic de perspectiva, més enllà del descobriment de la dona com un "nou" i enriquidor objecte d'estudi: la irrupció del concepte de *gènere* determina en criminologia un canvi profund de caràcter epistemològic i conceptual, que afecta la producció, l'organització i l'enquadrament integral dels coneixements sobre criminalitat, victimització i control social d'homes i dones.

Aquesta situació indica un significatiu nivell d'acolliment i impregnació de la visió sociopolítica implícita en la idea de *gènere*. Avui, una part substancial dels estudis de gènere en criminologia continuen essent de neta producció feminista, però l'abordatge d'aquests estudis admet compatibilitats i integracions eficaces amb altres visions criminològiques establertes; en tot cas, avui, gènere i criminologia constitueixen un tàndem de consensuada rellevància científica, de cap manera concebible com un producte més d'aquelles exòtiques criminologies que es van alçar al final del segle XX ericides de vehemència crítica.

Per tant, avui, en criminologia, la interpretació de gènere no és un afegit científic de caràcter complementari, una ampliació d'horitzons per més interessant o enriquidora que es vulgui que sigui: constitueix una part inescindible i integrada de la comprensió criminològica sobre la conducta humana desviada i el seu control. En aquest sentit, ha estat clau entendre que el gènere no és un mer factor, sinó que constitueix abans de res un sistema de producció: el sistema patriarcal, que parteix, com a matèria bruta, de diferències sexuals, que seran reconfigurades, elaborades i alambinades fins a un resultat final netament discriminatori.

No es pot entendre la conformitat normativa de les dones com a grup al marge de l'anàlisi de gènere, ni desconèixer la manera en què la victimització limita la vida de tantes dones; això no solament quan es manifesta com a fenomen real, sinó quan la inoculació d'inseguretat, de por de la victimització, s'erigeix en tota una disciplina de control per a teixir una xarxa angoixant i ubiqua que coarta les eleccions vitals.

Reflexió

Aquest canvi paradigmàtic es deu en bona part a la rellevància adquirida per les recerques del feminisme criminològic. Si el 1988, autores com Daly i Chesney-Lind posaven en evidència la marginalitat de la visió de gènere en criminologia, al cap d'encara no una dècada, una altra experta pot assenyalar una situació ben diferent: la infracció de la dona, autèntica "bella dorment", despertarà amb energia renovadora en el nou panorama criminològic (Heidensohn, 1997).

El sistema de gènere, així i tot, no opera sempre amb dinàmiques explícites ni sobre formulacions programàtiques sinó que, com ha assenyalat el feminisme més recent, el control de gènere està dotat d'una sorprenent capacitat de reinventar-se, de reformular-se incansablement, d'emboscar-se en coartades políticament correctes i de colonitzar les institucions socials, assumint falsos discursos (tot sigui per la igualtat, la seguretat o la protecció de les dones).

Tampoc no es pot entendre la infracció de la dona al marge dels desavantatges de gènere. La concentració de la misèria en la dona, o fenomen de feminització de la pobresa, constitueix un poderós element criminogen que determina que hi hagi dones que passin a una presó que no és sinó una rèplica institucional –més segura i reglamentada, en tot cas– de la presó del carrer i la misèria ambiental. En aquest procés és clau la secular situació deprimida d'alguns sectors, potenciada per la falta de mesures específiques de prevenció primària, que proporcioni uns mínims en formació, autonomia i oportunitats vitals per a dones excloses.

Des de fa pocs anys, aquesta especial factorialitat s'ha fet de domini públic gràcies a la tasca divulgativa del feminisme criminològic, la feina de recerca del qual s'ha lligat tantes vegades a moviments cívics de denúncia. No obstant això, la injustícia d'algunes situacions sembla que solament cala en la societat en casos sonors, extrems, en els quals es pot percebre una dona aclaparadorament sobrepassada: sola i impotent davant les càrregues familiars, davant els dèficits personals, davant les limitacions socioeconòmiques, la victimització i la marginació; fins i tot per a aquests casos, el sistema penal no aconsegueix obrir-se a autèntiques solucions, més enllà de resoldre'ls maldestrament per via d'acords d'oportunitat.

L'indult, solució o pedaç?

2000. María Teresa de Jesús Moreno Maya, *Tani*, gitana, sense feina ni recursos, casada als catorze anys i amb disset anys d'història de pallisses conjugals, va ser indultada de la mort del seu marit a la seva barraca de Mejorada del Campo. Malgrat el perdó institucional, va ser amenaçada i expulsada pel seu propi clan (estava emparentada amb el seu marit, i els seus no van donar la cara per ella).

2009. María del Saliente Alonso Martínez, després d'haver estat suspesa la pena de presó que li va ser imposada, va obtenir l'indult respecte de la pena d'allunyament. Sordmuda, amb escassa formació i al càrrec d'educar un inquiet adolescent de dotze anys, havia estat condemnada per maltractament en l'àmbit familiar. Un dia, empaitant el noi, que s'escapava dels deures escolars, li va clavar una bufetada i el va agafar brusquement pel coll.

2013. Emilia Soria, mare de dues nenes que depenien d'ella per a mantenir-se, va fer servir una targeta de crèdit extraviada per a pagar en un supermercat i comprar bolquers i aliments per valor de 195 euros; va al·legar que no sabia "quan podria tornar a omplir la nevera". Condemnada a dos anys i quatre mesos de presó per falsedat i estafa, després d'unes quantes peripècies judicials va obtenir la commutació de la pena per treballs comunitaris.

El mateix any, el Govern de Bolívia va indultar Dolores Sánchez, presa espanyola reclusa en aquell país per més de cinc anys, i que tenia càncer de mama terminal que no va ser tractat mai a la presó. Sánchez havia estat condemnada per haver fet de "mula", passant droga en una operació a la qual s'havia incorporat per salvar el domicili familiar d'un desnonament imminent.

El sistema de gènere i els mitjans

La justificació mediàtica (entretenir/informar) és sens dubte una de les més recurrents. En els espais d'entreteniment, els noticiaris, les bandes d'anuncis comercials, la imatge de la dona apareix recurrentment com a objecte sofrent o article de consum, ja sia criminal, mercantil o sexual. La "dona autèntica", sensible, sofrida, que es cuida del berenar dels fills i que la bugada familiar surti ben blanca, contrasta regularment amb figures de dones prostitutes, capfluixes, addictes i "males mares", que es reuneixen en el calidoscopi mediàtic de la desviació femenina.

En aquest treball farem un recorregut pels tractaments criminològics sobre gènere i criminalitat com a objecte d'estudi; la nostra referència seran, generalment, els desenvolupaments criminològics d'àmbit anglosaxó (bàsicament, els Estats Units d'Amèrica, el Canadà, Austràlia i el Regne Unit). És clar que no cal fer aplicacions en bloc d'aquests models a àmbits d'infracció diferenciats, però també és cert que aquests estudis assumeixen haver apuntat unes bases teòriques transferibles a molts altres sistemes, i que els estudis feministes en bona part expressen una vocació de tractament universalista i comparat dels problemes de la dona en una societat global de gènere.

Així, identificarem les premisses conceptuals, els estils d'abordatge científic, les crítiques suscidades i les principals hipòtesis elaborades sobre els fenòmens criminals observats des de la perspectiva de gènere; per acabar, apuntarem les noves línies que es comencen a entreveure en un dels sectors criminològics més joves, i no obstant això, més fecunds.

Objectius

Amb l'estudi d'aquest mòdul assolireu els objectius següents:

- 1.** Comprendre el sentit, les conseqüències i les noves aportacions que ha incorporat l'enfocament sociològic de gènere en criminologia.
- 2.** Accedir a les dificultats metodològiques que l'agenda activista i la multiplicitat d'aproximacions del feminisme afegeixen al discurs de gènere en criminologia.
- 3.** Aprendre a mirar críticament els desenvolupaments criminològics que han ignorat les variables de gènere en elaborar hipòtesis explicatives dels fenòmens criminals i del control social d'aquests fenòmens.
- 4.** Guanyar desimboltura en el maneig dels conceptes i expressions més recurrents en el tractament criminològic que relacionen gènere i criminalitat (entre molts altres, *ceguesa de gènere*, *corrent masculinista*, *ràtio de gènere*, *igualtat venjativa* i *masculinitat hegemònica*).
- 5.** Saber reconèixer estereotips i imposicions diferencials lligades a les expectatives normatives de gènere en la vida tant dels qui delinqueixen com dels qui no ho fan.
- 6.** Despertar interès en la perspectiva de gènere per a tenir una base formativa bàsica que permeti continuar aprofundint sectorialment en qualsevol de les línies de treball que esbossem aquí.
- 7.** Rebutjar conceptes purs de *dona víctima* i *dona infractora*, accedint a les dinàmiques que orienten les dones victimitzades cap a la infracció, com aquelles que, des d'una posició infractora, involucren les dones en contextos de risc victimològic.
- 8.** Saber identificar les rutes de victimització cap al delicte en dones per a poder treballar eficaçment amb historials d'infractores o recluses.

1. Rellevància de l'enfocament de gènere en criminologia

En aquest apartat ens detindrem en els principals aspectes definitoris lligats a la idea de *societat patriarcal* o *de gènere*, ens fixarem en la manera com ha irromput el feminisme criminològic en el si del pensament convencional, trencant preconceptes arrelats i obrint nous qüestionaments. Delimitarem les fases metodològiques en què s'ha anat desplegant el nou enfocament de gènere i també les diverses dimensions ideològiques obertes entorn d'aquestes etapes. Finalment, comentarem algunes crítiques suscitées entorn de la científicitat i autonomia de les noves línies relatives a gènere i criminalitat.

1.1. Sobre gènere i sexe

Hi ha raons de sobres per a considerar la incidència del gènere en la criminalitat d'homes i dones. Per a entendre fins a quin punt, s'ha d'acudir a l'arrel del concepte: hi ha una exuberant profusió d'estudis sociològics i filosòfics que se n'encarreguen –de vegades, emprant un característic criptollenguatge que, des de la mateixa reflexió feminista, s'ha criticat. Als efectes d'aquesta revisió, ens ocuparem de les implicacions diferencials del concepte enfront de la noció de *sexe*, el seu “soci” més recurrent (Goffman, 1976):

- El **sexe** constitueix una classificació biològica, comprensiva de caràcters secundaris i primaris distingits, propis de la condició reproductiva humana. La condició sexuada es palesa en diferències sexuals quant a cromosomes, hormones, gònades i certs òrgans (el cervell, per exemple, d'acord amb la neurociència moderna).
- El **gènere**, per la seva banda, és el correlat cultural del sexe, la seva construcció social: el conjunt d'expectatives normatives i condicions relatives a la feminitat i masculinitat que la societat adscriu a una persona segons la seva pertinença a un grup sexuat o l'altre.

Un sector del pensament feminista havia concebut com a dicotòmiques les categories de sexe i gènere, sense que gairebé hi hagués correspondència entre aquestes dues esferes. Així, les diferències socials entre masculinitat i feminitat s'originarien completament al marge de la condició sexuada, ja que l'àmbit masculí i el femení serien artefactes culturals, pures astúcies socials construïdes artificialment en benefici del patriarcat. Avui hi ha diversos vessants disciplinaris, externs o interns al pensament feminista, que relaxen o fins i tot qüestionen l'entesa d'aquesta oposició.

A tall d'exemple:

- L'anomenat *pensament feminista "de la diferència"* diu que el cos i la ment humans no són neutrals sinó sexuals, i que això impacta diferencialment en la consciència subjectiva, la cultura i les polítiques de gènere. Seria opressor voler "superar" les identitats de gènere mitjançant una reducció a pura androgínia.
- Alhora, avui les bases evolucionistes critiquen la idea d'un gènere sense cap mena de patrocini biològic, sorgit de la pura escuma cultural. Negar que la condició sexual sigui "un destí" no hauria d'implicar, doncs, una incidència nul·la d'aquesta condició en algunes diferències cognitives i conductuals que avui s'observen en tots dos gèneres, sempre al marge de l'existència de variabilitat individual.

No obstant això, transcendent aquest debat, sembla regularment admès –fins i tot per les disciplines biològiques– que la dimensió sociocultural de gènere compleix un rol especialment diligent en el modelatge dels comportaments socials d'homes i dones, entre els quals hi ha la conducta criminal.

Així, es poden assenyalar algunes especificitats criminològiques impossibles d'esclarir a esquena de la idea de *gènere*:

- Per què les dones no són autores freqüents ni característiques de delictes greus contra la propietat i contra les persones?
- Per què les dones delinqüents s'integren en grups criminals, o els lideren, en una proporció molt més petita que els homes?
- Per què, més sovint en les dones, els delictes greus es vinculen a historials de maltractament en la infància o hàbits addictius precoços?
- Per què els factors relacionals tenen tant de pes en l'explicació de la criminalitat de la dona? Per què un elevat percentatge de dones són introduïdes en el món criminal per les seves parelles? Per què la inclinació o lleialtat a la parella o les necessitats familiars són motius criminals tan al·legats per les infractores?

1.2. Gènere i nivells d'abordatge

Les implicacions de gènere es manifesten de manera molt diversa: en assumpcions populars, valors institucionals, exigències normatives, costums, situacions, interaccions, llenguatge, expressió artística, imatge mediàtica...

Lectura complementària

Sobre aquestes especificitats criminològiques, consulteu l'obra següent:

D. Steffensmeier; E. Allan (1996). "Gender and crime: Toward a gendered theory of female offending". *Annual Review of Sociology* (vol. 22, pàg. 459-487).

Per això, segons el nivell en què sigui aïllada i abordada l'expressió del gènere en criminologia, és útil la distinció estimada entre els nivells següents:

- **Gènere en el nivell macro:** concebut com a **ordenació de gènere**¹, relatiu als patrons generals de regulació de la vida social que determinen desigualtats estructurals entre homes i dones. A causa de la variabilitat i fluïdesa d'aquests trets s'afirma que la criminologia funciona més bé en nivells més reduïts d'anàlisi.
- **Gènere en el nivell mitjà:** coincident amb el concepte de **règim de gènere**². Aquí s'estudia el gènere imbricat en les institucions i organitzacions socials (per exemple, la família, l'escola, l'església i, molt paradigmàticament, la presó).
- **Gènere en el nivell micro:** coincideix amb la noció de **relacions de gènere**³, en què es distingeixen quatre contextos relacionals en els quals es palesen les diferències de gènere: relacions de poder, relacions productives, relacions emocionals i relacions simbòliques.

Lectura recomanada

Sobre aquesta distinció, consulteu l'obra següent:
R. W. Connell (2002). *Gender*. Cambridge.

⁽¹⁾En anglès, *gender order*.

⁽²⁾En anglès, *gender regime*.

⁽³⁾En anglès, *gender relations*.

1.3. Evolució dels estudis de gènere en criminologia

En la primera meitat del segle XX, una **primera onada del feminisme sufragista** al món occidental va obtenir primer i afermar en anys successius objectius igualitaris bàsics en el terreny dels drets civils de signe polític i educatiu.

A partir de la segona meitat del segle passat, la mirada feminista es va fixar en l'entorn desnivellat del qual van emanar aquests primers drets, i es va experimentar així una profunda necessitat de reorientació: ja no es tractava de reclamar la benevolència de l'estat envers les dones per a treure'n nous –i sempre mesquins– profits reformadors, sinó que s'aspirava a commoure i transformar les estructures sociopolítiques des dels seus mateixos fonaments.

La cultura es va sotmetre íntegrament a un escrutini intens, i lluny d'estimar-se ja aliada natural de la dona, es va redescobrir viciada de prejudici, des del seu origen, com a instrument polític discriminatori. La criminologia mateixa, per descomptat una indiscutible emanació cultural, no va romandre al marge d'aquest joc pervers de subordinació, malgrat la seva al·legada vocació humanista.

Així, doncs, d'aquest nou context de desconfiança cultural pròpia del **feminisme de segona onada**, als anys seixanta del segle passat va sorgir als Estats Units d'Amèrica la criminologia feminista, animada per una doble clau programàtica:

- **Objectiu feminista:** promocionar el rol de la dona en la societat, en confrontació amb el predomini patriarcalista, desigualitari i limitador de l'entorn social, contrari a la integració i autonomia de les dones. Des d'aquesta premissa, els nous estudis feministes van il·lustrar les categories de dona infractora i dona victimitzada com figures socialment preterides.
- **Objectiu disciplinari:** promocionar la dona en el si de la criminologia mateixa, reclamant-la com a unitat científica d'observació, després de la seva perllongada ignorància. En aquest concepte, la criminologia tradicional va passar a ser rebatejada com a *criminologia de corrent masculinista*⁴ – terme d'autoria incerta, que va cobrar una popularitat enorme.

⁽⁴⁾Aquest concepte (en anglès, *male-stream criminology*) conté, per cert, un entremaliat joc de paraules: *male-stream* parafraseja el terme *mainstream*, o *corrent principal*; així, el que és prevalent passa a veure's com a esbiaixat, sexista.

Lectura recomanada

Sobre aquesta qüestió, consulteu l'obra següent:

K. Daly; M. Chesney-Lind (1988). "Feminism and criminology". *Justice quarterly* (vol. 4, núm. 5, pàg. 497-538).

1.4. Etapes en la problematització sobre gènere i criminalitat

Des d'un punt de vista metodològic i epistemològic, s'han apreciat tres fases significatives:

1) **Fase inicial**, "afegir-hi dones i remenar": una incipient consideració del gènere es reduïa a aplicar mers procediments d'agregació a estudis criminològics previs. Així, es van acceptar en bloc doctrines criminològiques creades sobre referents masculins, a les quals es va addicionar sense més ni més el sexe com a variable no controvertida. En aquesta etapa no es qüestionava la criminologia convencional, sinó que únicament s'aspirava a integrar-la mitjançant l'afegitó del gènere.

2) **Fase d'emancipació:** es va verificar al final dels anys setanta i va obrir el pas en la dècada següent a una vehement literatura criminològica feminista que se centrava a generar explicacions específiques sobre infracció, desviació i control de la dona. Aquest saber, extret de les dones, per dones i amb la idea de servir a les dones, es corresponia amb els procediments propis de l'anomenat *feminisme de la perspectiva o punt de vista*⁵.

⁽⁵⁾En anglès, *standpoint feminism*.

La dona delinqüent es converteix des de llavors en referència explícita i diferenciada. El gruix dels estudis criminològics feministes s'incardinen, doncs, en aquesta categoria que, progressivament i des de la criminologia anglosaxona, es difon i cobra caràcter internacional.

3) **Fase de revisió:** molt al final del segle xx i tot just començat el XXI va despuntar un sector crític que instava a fer balanç i recapitulació provisional dels èxits assolits per valorar si l'orientació criminològica feminista era fidel a les finalitats pragmàtiques que s'havien imposat.

Aquesta darrera fase es demanava reflexivament si la criminologia feminista havia fet una aproximació genuïna als objectius igualitaris i humanistes del feminisme, si havia millorat efectivament la vida de les dones, si n'havia fet

baixar l'exclusió social, prevenint la criminalització o victimització i reforçant la presència social. El gir revisionista, avui dia en vigor –en coexistència amb una intensa activitat investigadora–, es mostra de vegades profundament escèptic i desencantat en matèria d'avenços efectius, i fins i tot desconfia de la capacitat feminista d'assolir-los per instruments criminològics.

N'esmentem alguns exemples:

- Es renuncia a la criminologia com a instrument feminista viable, argumentant que, a la fi, els objectius criminològics són autònoms –si no oposats– a la lògica igualitària i reforçadora del feminisme. Aquest és el cas de Carol Smart, pionera en la crítica feminista a la criminologia convencional.
- Es reclama el reconeixement de fronts discriminatoris indirectes i sectorials, ja que no té sentit que el feminisme en el món occidental continuï criticant una societat patriarcal ja caducada que integrava explícitament en el seu programa la subordinació femenina. En treballs de Chesney-Lind, aquesta observació és freqüent.
- Es proclama que hi ha certa criminologia feminista que opera a la pràctica com una útil fàbrica de legitimació i “bona consciència” al servei d'un *statu quo* punitiu que en aquestes elaboracions troba noves excuses per a continuar criminalitzant dones pobres i excloses. Així ho adverteixen, entre d'altres, autores com Carlen, a la Gran Bretanya, i Hannah-Moffat, al Canadà.

1.5. Pluralisme en els enfocaments sobre gènere i delicte

Si al principi les aspiracions igualitàries del feminisme afavorien una mica l'homogeneïtat de visions, finalment (Gelsthorpe, 2003) les aproximacions s'han ramificat en vessants i metodologies molt diversos (d'altra banda, un canvi saludable respecte del monòton abordatge patriarcalista sobre la dona):

1) **Enfocament liberal.** Centrat a obtenir reformes legals que procurin a la dona un estatus jurídic d'igualtat mitjançant un reconeixement complet dels seus drets.

2) **Enfocament marxista.** Lligat a factors de classe, denuncia que la dona de baixa extracció és menyspreada pel sistema perquè no produeix tant i perquè s'ancora en les tasques reproductives.

3) **Enfocament socialista.** Atén als factors estructurals que graviten negativament sobre algunes dones de manera especial, lligats a la seva raça, classe i condició culturalment minoritària.

4) Enfocament existencialista. Basant-se en l'obra de Simone de Beauvoir *El sexe segon sexe* (1949), aquest pensament promou que les dones deixin de ser un afegit o alternativa per defecte. A aquest enfocament s'hi lliga, per exemple, l'ús no sexista del llenguatge.

5) Enfocament psicoanalític. Estudia com la societat patriarcal condiona diferencialment la ment d'homes i dones.

6) Enfocament postmodernista. Celebra la diversitat i s'oposa a les categories binàries –entre les quals, la d'home/dona. Qüestiona l'objectivitat científica de premisses explicatives simples com la de l'opressió “de gènere”, que el feminisme ortodox ha fet seva.

A la diversitat ideològica del feminisme s'afegeix en criminologia una gran variabilitat d'aproximacions conceptuals, que han estat agrupades en tres grans seccions:

1) Estudis sobre desigualtat múltiple: raça/classe/gènere. Aquest enfocament aspira a superar la crítica als primers abordatges, que havia suscitat seccions com la crítica feminista negra (*black feminist critique*) –segons la qual el feminisme convencional obrava com a instrument etnocèntric i classista (en què dones blanques, instruïdes i de classe mitjana es consagraven a explotar les experiències de dones marginals).

Aquesta línia correctora de recerca se centra en la intersecció d'un triple feix de desavantatges lligats a la pobresa, a la pertinença a una minoria racial i a la condició de dona, entenent-la com una fortíssima aliança potenciadora dels riscos criminals i victimals de les dones socialment més deprimides.

2) Estudis sobre pràctiques de gènere⁶. Aquest punt de vista concep el gènere no com a factor, tret o funció ideològica, sinó que el descriu com a experiència contextualitzada o situació, en què veiem actuar les persones en diferents contextos de gènere.

⁶En anglès es coneix amb el nom de *doing gender*.

Exemples de pràctiques de gènere

En marcs de pobresa, la prostitució opera sovint com una pràctica de gènere, una forma d'expressió de feminitat situacionalment turmentada, mentre que els homes en el mateix context afirmen la masculinitat amb violència.

Aquest enfocament esquivava fins a cert punt la visió passiva i unilateral de la dona que de vegades s'imputa al feminisme; aquí, les dones no operen com marionetes del sistema, sinó que responen, negocien i produeixen conductes de gènere mitjançant les seves accions. Alhora, la perspectiva és compatible amb l'admissió de moltes “feminitats” i “masculinitats”, segons la situació estructural en què té lloc l'acció.

Lectura recomanada

Sobre aquesta qüestió, consulteu l'obra següent:
K. Daly (1997). “Different ways of conceptualizing sex/gender in feminist theory and their implications for criminology”. *Theoretical Criminology* (vol. 1, núm. 1, pàg. 25-51).

L'estudi de les pràctiques de gènere

Vegem l'aplicació d'aquest enfocament per Messerschmidt: el robatori proporciona als nois de la banda una oportunitat d'obtenir recursos i de practicar la masculinitat, posant en acció el tipus de l'"home dur"; per la seva banda, les adolescents a la banda mantenen les diferències de gènere practicant una feminitat que en aquest cas s'associa als estereotips de "noia dolenta" (la dolçor i el conformisme hi són inviables pel context en què estan implicades):

"Consegüentment, les noies de la banda no són simplement receptores passives del 'patriarcat', sinó que participen activament en la construcció de les relacions de gènere i orquestració de les diverses fórmules d'heterosexualitat que donen per resultat varietats de feminitat".

Messerschmidt (1997, pàg. 177)

Malgrat els avantatges d'aquesta aproximació, s'ha objectat que en aquesta manera d'observar les dinàmiques de gènere no està prou representat el discurs crític davant la subordinació de gènere.

3) Estudis sobre subjectivitat sexuada. Aquest punt s'aparta en certa manera de l'anterior, més conductual, per a centrar-se en la idea de "cossos sexuats", amb un impacte en les concepcions de gènere. Es tracta d'un pensament inspirat en la filosofia de Foucault, que en la seva obra *Surveiller et punir: Naissance de la prison* (1975) contemplava el cos del penat com un espai per a la disciplina i la subjugació. Així, la perspectiva dels "subjectes sexuats" observa com la corporeïtat d'homes i dones es fa objecte de tractament cultural.

L'estudi de la subjectivitat sexuada i dels delictes sexuals

Aquesta direcció va orientar l'estudi dels delictes sexuals, com la violació, en els treballs clàssics de Carol Smart o Susan Brownmiller. S'argüeix que en aquest àmbit és on prolifera especialment la reducció a corporeïtat de la dona, on es ret culte a una "incontrolable" sexualitat de l'home, i on l'ofensa, lluny d'entendre's dirigida contra l'autonomia personal, es reconverteix en un humiliant itinerari jurídic per la topografia del cos violat.

En la mateixa línia, es desvela com les cauteles preventives dirigides a la dona, com a víctima potencial, operen com a estrictes consignes disciplinàries que inoculen la por i confinen el cos femení a l'àmbit d'una "segura" domesticitat (Campbel, 2005).

1.6. Crítiques a la perspectiva feminista en criminologia

L'agenda del feminisme –el seu indubtable compromís amb els drets de les dones i la seva nítida orientació promocional– ha suscitat una especial reacció que concerneix la idoneïtat científica de la recerca feminista en criminologia.

En essència, es qüestiona el valor d'una perspectiva tan marcadament programàtica i impregnada d'ideologia. Així, se li oposen objeccions metodològiques, epistemològiques i conceptuals:

a) Falta de científicitat. La seva neutralitat investigadora, es diu, pateix d'un qüestionable biaix a causa de marcats dèficits empírics i absència d'objectivitat –especialment quan es tracta d'un exercici investigador situat en el "feminisme de la perspectiva", orgullosament escorat cap al treball "sobre dones, per dones i per a dones". En efecte, el feminisme criminològic defensa, com a

innovació valuosa i no pas com a debilitat científica, l'exercici de la reflexió subjectiva que integra en la recerca les experiències personals, les emocions, l'expressivitat i les visions personals de sentit.

b) Selectivitat metodològica. S'atribueix a una predilecció porfídiosa per l'aproximació etnogràfica i qualitativa, amb abandó de la metodologia quantitativa. Aquest enfocament, es diu, no permet prendre distància de l'objecte de recerca, amb el risc de perdre una visió més àmplia i integrada de la realitat social.

c) Intens constructivisme social. És a dir, s'imputa al feminisme l'emmotllament ideològic de les realitats percebudes, de manera que s'acoblin als objectius –ni més ni menys que el mateix vici que els seus plantejaments atribueixen al patriarcat. El feminisme, es diu, incorre en errors de visió en comprometre's abans amb els objectius activistes que amb el rigor científic.

d) Etnocentrisme, classisme, essencialisme. Com hem comentat anteriorment, hi ha veus que van objectar contra el biaix d'un feminisme marcat per la visió cultural occidental i racista. El prejudici essencialista del feminisme més radical, s'ha argumentat, hauria reduït a un sol discurs la multiplicitat de les veus de les dones.

Cal apuntar que moltes d'aquestes denúncies crítiques han estat assumides, i en bona part ateses, en els darrers anys. En tot cas, s'ha de tenir en compte que el feminisme criminològic es mou en una dimensió explicativa molt nova, amb un amplíssim marge d'evolució i millora.

Resposta a les objeccions crítiques

La mateixa criminologia feminista es va adonar de la importància que tenen les estadístiques per a moure's en l'esfera de l'acció política, de manera que van aplicar més la metodologia quantitativa sense deixar de banda, però, el seu enfocament qualitatiu característic.

L'enfocament social raça/classe/gènere va venir a compensar els dèficits dels primers abordatges feministes, no solament abraçant la causa de la lluita contra la multimarginalitat, sinó reforçant el respecte entre les investigadores i les dones les experiències de les quals s'analitzaven.

D'altra banda, la criminologia feminista ha ampliat significativament l'abast, més enllà de la sectorització del seu enfocament; així, s'ha anat expandint el seu espectre objectiu per a comprendre l'impacte del gènere no solament en la infracció femenina, sinó també en la criminalitat dels homes.

Quant a les objeccions sobre consistència i fiabilitat de la recerca feminista en criminologia, no hi pot haver una resposta unívoca. Malgrat el seu denominador comú, es tracta d'un conjunt tan nodrit i divers de recerques que és injust donar-hi a totes el mateix tracte crític.

2. Estudis sobre gènere i criminalitat: evolució i perspectives

Com ara plantegem, més enllà de les fases apreciables en la metodologia d'aquest abordatge, el nou sector científic es desenvoluparà d'acord amb un itinerari molt lligat a l'apassionada vocació igualitària i reivindicativa del feminisme.

2.1. Iniciatives victimològiques

Un dels primers avenços en els estudis de gènere –experimentat als anys setanta als Estats Units d'Amèrica i al cap d'una dècada a Europa– es va involucrar en les àrees de la victimització sexual i domèstica de la dona; aquestes víctimes havien estat convencionalment silenciades, i massa sovint objecte d'una culpabilització social de caràcter discriminatori.

Aquesta obertura del feminisme va transformar molt les bases ideològiques de la victimologia. Ara bé, l'exposició de les ocultes realitats victimals, que va servir estratègicament per a activar l'empatia social, difonia una imatge que s'acoblava amb massa comoditat a l'estereotip de dona mansa, sofrent, i en suma, protovíctima.

Aquesta marxa victimològica recollia insospitades –o indesitjades– condescendències per part del pensament sexista tradicional; urgia no solament renovar la visió de la dona victimitzada, sinó complementar-la amb una aproximació més fecunda a la infracció femenina:

“Invertint el rellotge, una pot recordar que, abans dels pioners treballs feministes sobre agressió sexual, fustigació i abús marital, aquestes formes de violència de gènere eren ignorades, minimitzades i trivialitzades. [...] les dones adultes i les noies en conflicte amb la llei eren passades per alt o excloses en els estudis predominants [...]. L'impacte en el terreny de la criminologia, i particularment en el si de la teoria criminològica, va ser, no obstant això, ambivalent, en part perquè tals delictes, en principi, no semblaven desafiar per si mateixos la criminologia androcèntrica. En lloc d'això, els conceptes de 'violència domèstica' i 'victimologia', encara que essencials en el desenvolupament de la criminologia feminista, van aportar així mateix als criminòlegs convencionals, i també als pràctics de la justícia, un àmbit nou sobre el qual poder publicar, nous delictes per estudiar”.

Chesney-Lind (2006, pàg. 7)

A part d'això, com veurem, la línia victimològica no quedarà al marge dels estudis sobre la delinqüència femenina, ja que es van revelar itineraris d'abús, violència i marginalitat social en la història personal de tantes dones infractores.

D'aquesta manera, al costat de l'enfocament victimològic, hi ha una nova orientació que abordarà l'impacte del gènere en la delinqüència.

Victimologia i feminisme

Treure a la llum aquesta postergació, denunciar-ne la injustícia i atendre les necessitats victimològiques estimades s'erigia així en prioritat absoluta en l'agenda feminista, que més enllà de l'àmbit acadèmic operava a la pràctica com un moviment activista directe. Des d'un punt de vista de victimologia promocional, avui és reconeguda la rellevància d'aquests inicis en honor de l'apoderament (*empowerment*) de la dona victimitzada en aquestes àrees.

Itinerari central i nous camins

Al principi, la inquietud de la criminologia feminista es va centrar a interpretar en clau de gènere tres interrogants criminològics clàssics:

- Explicar la ràtio de gènere (en anglès, *gender gap*): això fa al·lusió al desnivell en les taxes de criminalitat entre els gèneres, en què l'home comet percentualment molts més delictes que la dona, i alhora la seva infracció és de naturalesa més greu.
- Explicar l'etiologia de la criminalitat de la dona i els factors que hi estan correlacionats.
- Explicar els delictes femenins característics i les motivacions corresponents (furt, tràfic de droga a petita escala, estafes).

Darrerament, amb una vinculació directa amb els àmbits anteriors, la criminologia feminista ha elaborat altres línies de recerca, com ara la de la dona en les bandes, les masculinitats, la dona davant el sistema de justícia penal, com a infractora o força de treball (dona i funció policial, dona com a treballadora penitenciària, etc.), la presó com a règim de gènere, o, de manera molt innovadora, ha valorat l'eficàcia d'apoderament de les noves vies de justícia restaurativa, críticament apreciades des de la perspectiva de gènere.

2.2. Cap a la superació de la ceguesa de gènere

Pel que fa a les hipòtesis etiològiques i explicatives del delictes, l'aproximació de gènere solament es podia fer forta sobretot a partir d'una revisió crítica de la criminologia antecedent, cega al gènere. Aquesta "ceguesa de gènere" implicava incórrer en una visió estereotipada i sexuada de la dona, o bé caure en la pura omisió de l'existència de les dones com a grup de població.

En la criminologia convencional, la visió sexuada de la dona solia recolzar-se en fonaments distorsionats de base biològica. Per contra, la mera ignorància o omisió del gènere en l'abordatge de la infracció gairebé no es justificava mai. Així, la normalitzada conformitat de la dona, manifestada en el net predomini de la criminalitat masculina, es donava per descomptada sense més ni més, sobre la premissa de la "general incapacitat activa o productiva de la dona".

L'argumentació ocasional que la infracció femenina és "massa infreqüent per a ser tinguda en compte", pura justificació quantitativa, certament fa l'efecte que és del tot insubstancial al nou feminisme revisor; precisament el fet que hi hagi més freqüència estadística del delictes de l'home hauria d'haver conduït, amb lògica més ben fundada, a aclarir les raons d'aquesta "general no delictivitat de la dona" (Heidensohn, 1997).

Poques perquè es tinguin en compte?

La mera justificació estadística, en efecte, no convenç:

- És especialment xocant la desconsideració de la dona en els plantejaments sobre control social –i el seu ariet prototípic, la teoria dels vincles socials (Hirshi, 1969)–, els quals no aborden les causes de la criminalitat, sinó els factors socials que contribueixen a la conformitat; justament, el grup majoritàriament conformista era el de les dones. En vista d'aquests resultats, no mereixien un estudi els patrons de socialització de la dona?
- D'altra banda, l'excusa de "poques perquè es tinguin en compte" no es pot adduir a partir del radical increment de la infracció femenina, estimat gairebé a escala global a partir de la dècada dels setanta del segle passat.

En suma, davant la “ceguesa de gènere” en criminologia, s’esgrimeixen un conjunt d’inquietuds i prioritats científiques que es fan recurrents en la recerca feminista:

1) La comprensió dels factors criminògens i les dinàmiques pròpies de la infracció femenina. Això inclou els punts següents:

a) La **revisió dels enfocaments criminològics**, que en certa manera havien especulat sobre la criminalitat de la dona, i havien desvelat així la càrrega de distorsió i prejudici.

b) La **discussió sobre possibilitats de generalitzar** i transferir a la dona delinqüent les teories convencionals sobre criminalitat exclusivament avalades sobre dades relatives a homes infractors.

c) La **producció d’hipòtesis explicatives específiques que correlacionin gènere i delicte**. Així, s’atén especialment als factors desigualitaris de gènere que condicionen la infracció i el curs vital de les dones infractores, i influeixen en els tipus de delictes que característicament cometen aquestes dones.

2) L’explicació de la ràtio de gènere. Com comprovarem, l’abordatge de la “desproporció de gènere” es converteix en una inquietud constant, si no en hipòtesi de treball exclusiva en alguns plantejaments.

Reflexió

La intersecció conceptual en l’estudi de les arrels de la criminalitat femenina i l’estesa conformitat de les dones com a grup és manifesta. Per això, com s’ha advertit, convé abordar conjuntament la manera en què la teorització criminològica ha donat resposta a aquestes dues inquietuds o les ha ignorades.

3. Gènere i delictes: plantejaments criminològics

En aquest apartat relacionarem les principals explicacions criminològiques rellevants en l'àmbit de la criminalitat de la dona, classificades entorn de quatre grups fonamentals, en els quals la recepció del concepte sociopolític de *gènere*, base d'estructures desigualitàries i sexistes, oscil·la des d'una inexistència de recepció del concepte fins a l'elaboració de tesis que s'hi centren específicament.

3.1. Teories biològiques

Aquest sector sol abordar la infracció femenina, per més que inequívocament, al marge de la visió sociològica de gènere. Així, ben sovint es dirigeix al món de la infracció femenina, si bé des de la seva estricta consideració sexuada. De fet, solen esgrimir els termes *sexe* o *gènere* en un sentit biològic indistint. Malgrat que no hi ha sempre incompatibilitat o rebuig al reconeixement de l'impacte social de les estructures de gènere en la conducta humana, en general aquest tipus d'estudis no incorporen esforços d'integració o contrast interdisciplinari.

3.1.1. La tesi lombrosiana de la “infractora desnaturalitzada”

En el cas de la infracció femenina, Lombroso, representant del positivisme, es palesa com un clar continuista dels estereotips i preconceptes llargament establerts sobre la maldat i el caràcter desnaturalitzat de la dona infractora.

Uns trets convencionals als quals, d'altra banda, aportarà un vernís científic: la figura d'infractora malvada i moralment esgarriada passa a rebre un suport significatiu mitjançant la identificació de factors bioconstitutius específics, que palesarien el seu caràcter atàvic.

Així, Lombroso, en col·laboració amb Ferrero, consagra a l'estudi de la dona infractora la coneguda obra *La donna delinquente, la prostituta i la donna normale* (1895). Des del títol mateix despunta en l'obra la clau interpretativa en la tesi lombrosiana: el caràcter sexualment desviat de la infractora i la seva condició alternativa al model de dona convencional, normal.

Partint de la dada d'anormalitat estadística –delinqueixen poques dones– s'arriba a afirmar l'anormalitat qualitativa de la delinqüent. Així, la infractora és essencialment diferent de la no-delinqüent: constitueix, en efecte, un tipus viriloide, tal com ho avalen les seves anomalies cranials, el seu hirsutisme, la seva pell aspra i callosa i la seva inqualificable apetència sexual.

Lectura recomanada

Sobre aquesta qüestió, consulteu l'obra següent:

C. Lombroso; G. Ferrero (1893). *La donna delinquente, la prostituta i la donna normale*. Torí: L. Roux.

El “pecat” menys redimible

Salillas, receptor del positivisme criminològic a Espanya –però en tants aspectes dissident respecte d'aquestes tesis–, no parava malgrat tot d'admirar l'“exactitud” dels models lombrosians quant a la dona infractora. El seu principal estigma?

“[La lletjor] es de advertir principalmente, ya en la forma o en la expresión, el tipo varonil y, casi siempre, la falta de belleza [...] es muy difícil entresacar de la población de la Galera media docena de mujeres estéticamente bien parecidas”.

Salillas (1888, pàg. 296)

En correspondència amb el model masculí, la infractora s'erigeix en especificació o subtipus de l'atavisme o degeneració pròpia del delinqüent home. Un perillós i reforçat subtipus, d'altra banda, ja que al costat dels caràcters propis de la seva essencial no-feminitat (instint maternal nul, esmussament moral, forta pulsio sexual, promiscuïtat), subsistirien alguns trets propis de tota dona, a saber, el seu caràcter traïdorenc, viciat, mesquí i empipador.

En paraules dels autors de l'opuscle:

“[...] la seva criminalitat resulta un comportament masculinitzat i impropï de la seva vertadera naturalesa, [...] una doble anormalitat biològica i social, [...] i pel fet de ser una doble excepció, la dona criminal és un monstre”.

Així com ara la tesi de l'home “delinqüent nat” va començar a ser qüestionada i falsada des de la seva mateixa contemporaneïtat, no va passar el mateix amb el seu monstrosos correlat femení, no invalidat ni oficialment “donat de baixa” per la criminologia següent, fins a la irrupció crítica del feminisme.

El cinema, últim cau del monstre?

Tal com observa Chesney-Lind, avui la concepció monstrosa de la infractora, massa simplista ja per a qualsevol tipus de propòsit acadèmic, acampa a gust tanmateix en els mitjans de comunicació, on, per a grata esgarripança del públic, s'assisteix a l'exhibició de la imatge demonitzada d'infractores brutals, sexualment incontinentes, lesbianes violentes o mares desnaturalitzades (Chesney-Lind, 2006; Chesney-Lind i Eliason, 2006).

3.1.2. Malaltia i pertorbació en les infractores

A mesura que avança el segle XX, la teoria dels rols sexuals, de pretensió sociològica, però de forta base biològica, continua defensant la constitució deficiària de la dona infractora.

La idea del “llindar més elevat” parteix de la socialització diferencial que s'observa entre els gèneres: els homes, com que no tenen tanta necessitat de protecció, són socialitzats en l'autonomia, mentre que les dones són tutelades envers la conformitat; per tant, aquelles que cometen delictes, per lògica, s'hi han d'haver vist impulsades per un intens potenciador biològic de caràcter individual, un motor prou poderós per haver pogut vèncer la reforçada resistència envers el delictes que com a grup caracteritza la població femenina. Aquest especial reforç biològic individual és donat per la concurrència en la infractora d'un fort component personal d'anomalia i pertorbació.

No gaire lluny d'aquest enfocament, l'anomenada **paradoxa de gènere** observa que les dones, el sexe amb menys prevalença en matèria de desordres conductuals, són les que tanmateix presenten les manifestacions més intenses d'aquests trastorns a escala individual. Així, les dones delinqüents estarien pertorbades més intensament per trastorns i condicions de comorbiditat: més incidència comparativa en taxes d'autisme, retard mental, tendències suïcides, ansietat, esmussament i duresa emocional, hiperactivitat i trastorns addictius (pertorbacions, en efecte, molt presents en l'historial psiquiàtric de les infractores i recluses).

Ara bé, suposada l'especial incidència de trastorns en la infractora, aquests trastorns deriven per força de condicions personals prèvies a la infracció?; fins a quin punt, s'ha objectat, no influeixen en aquesta simptomatologia l'estil de vida predelictiu, l'estrès del carrer, la marginalitat, la perpetració mateixa de delictes i el contacte amb la justícia i el sistema penitenciari?

3.1.3. Genètica conductual i diferències sexuals

Aquesta disciplina biològica, d'ampli desenvolupament contemporani, valora com la interacció entre genètica i ambient determina diferències en les conductes dels individus d'una espècie. Des d'aquest vessant, hi ha estudis que han observat diferències per sexe en l'etiologia de la conducta agressiva (Eley i altres, 1999). Tal com observen, a causa de diferències biològiques (cromosòmiques, hormonals, bioquímiques, etc.), les dones sembla que constitueixen un grup amb molta resiliència que s'involucra en conductes agressives amb menys probabilitat, fins i tot malgrat característiques individuals de risc.

No obstant això, amb rares excepcions, el més freqüent és que les tesis de genètica conductual se centrin sense més ni més en factors biològics impulsors de la infracció en l'home, mentre que la resposta a la ràtio de gènere sembla que es respon tàcitament per defecte: per què no cometen –tants– delictes les dones? Perquè no són homes. Malgrat l'interès que revesteixen aquests plantejaments per a l'anàlisi de casos individuals, n'hi ha molts que es dolen d'una absència palmària d'aptitud integradora.

Estudis genètics sobre conducta criminal

1) Una de les troballes més notables en aquest camp va ser la que van fer Brunner i altres el 1993, que van partir d'una mutació específica en el gen de l'enzim monoamina-oxidasa A (MAOA) –ligat al cromosoma X–, al qual els investigadors vinculen el comportament greument antisocial de l'home, associat al fet d'haver patit un maltractament greu en la infància.

Aquest efecte s'ha comprovat alhora en els rars casos de dones que presenten aquesta conformació; no obstant això, aquestes dones palesen comparativament més resistència a la criminalitat, fins i tot malgrat sofrir un mateix entorn hostil, la qual cosa s'explicaria per la seva composició cromosòmica XX, que duplicaria les possibilitats d'heretar una versió correcta del gen.

2) Per la seva banda, l'anomenada **proposició neuroandrogènica** (Ellis, 2003) explica la superior predisposició violenta de l'home respecte de la dona en funció de l'exposició especial que té a elevades concentracions d'andrògens amb un impacte en les dinàmiques cerebrals. Si bé un home sa té factors inhibitoris que equilibren aquestes condicions,

Infractores pertorbades: es confirma la paradoxa de gènere?

Una coneguda recerca longitudinal de cohort, l'anomenat Estudi Dunedin, fet a Nova Zelanda (Moffit i altres, 2001), aborda explícitament la paradoxa de gènere, sense poder-la confirmar, encara que no s'exclou que hi hagi factors diferents dels d'una base psiquiàtrica anòmala que puguin configurar un impuls especial en determinades dones.

Així, en aquesta línia, un estudi europeu recent (Wong i altres, 2010) valida la teoria del "llindar més elevat", però no precisament per atribuir-lo a anomalies constitutives en la infractora, sinó a l'acumulació diferencial i intensitat més gran d'experiències vitals extremament adverses i victimitzadores en la vida de les infractores.

un dèficit en aquests factors (intel·ligència, eficàcia executiva i capacitat d'aprenentatge) implicaria la indefensió de l'home davant la promoció a la impulsivitat i violència aportada pels andrògens –la testosterona, destacadament–.

Aquesta proposta és apta per a explicar –sempre parcialment– la **desproporció de gènere** en la conducta violenta, encara que no apunta un plantejament gaire diferent del de Lombroso, en la concepció de la dona que comet delictes –la qual a la fi integraria sense més ni més un biotip viriloide.

3.1.4. Infracció femenina i teoria evolucionista

Parcialment receptora de la sociobiologia, la psicologia evolucionista aporta una hipòtesi que comprèn específicament l'explicació de la conformitat general de la dona i de les condicions que integren la seva criminalitat.

Neodarwinisme criminològic

L'enfocament psicoevolucionista hereu de la sociobiologia s'ocupa de causes remotes, ancestrals, de les conductes, l'origen de les quals es fa residir en adaptacions mentals sobre preferències i inclinacions conductuals originades al llarg del període plistocè, fa 2,6 milions d'anys, les quals es van incorporar a la naturalesa humana per l'èxit reproductiu que propiciaven.

Des d'aquest vessant científic, Campbell adverteix que les diferències de gènere no suren lliures en un magma cultural, sinó que tenen com a base la ment humana. Així, es proposa donar sentit a especificitats criminològiques observades en tots dos sexes a partir del plantejament evolucionista conegut amb el nom de *staying alive*⁷.

Una premissa de partida de la tesi és l'anomenat *cost reproductiu diferencial*, la clau del qual resideix en el fet que la vida del fill depèn més estretament de la supervivència de la mare que de la del pare, el qual inverteix molt menys en la reproducció (una mera aportació espermàtica, fàcil de reemplaçar, enfront del cas de la dona, que aporta el fort compromís de tot el cos, com a mínim tres anys de vida fèrtil, entre embaràs i lactància). Així, en l'escenari ancestral, la perdurabilitat genètica de la dona enfront de la de l'home depenia d'un nombre més limitat de fills, entorn dels quals s'havia de concentrar. Això explicaria que les dones com a grup manifestessin una tendència diferencial a evitar el risc físic o la violència.

Sobrevivint

En el remot plistocè, les mares que eludien situacions de confrontació o risc físic i optaven per estratègies relacionals no violentes per satisfer les necessitats, sobreviuen més i feien sobreviure la seva descendència, amb la transmissió generacional i selecció definitiva en la dona del tret cognitiu d'aversion tendencial al risc de mort o pèrdua física.

En situació experimental, Campbell ha verificat que les dones en els nostres dies palesen en efecte un rebuig molt més gran que els homes a implicar-se en contextos que involucren risc físic o mort. Davant una situació d'estrès o amenaça, l'acció de l'oxitocina en la dona impulsa una conducta afiliativa, això és, d'afirmació social, interpersonal, allà on la testosterona desperta en l'home una resposta competitiva i agressiva enfront del mateix estímul estressant.

D'aquesta manera:

⁽⁷⁾'Sobrevivint', segons el títol d'un veterà èxit musical.

Lectura recomanada

Sobre aquesta qüestió, consulteu l'obra següent:

A. Campbell (1999). "Staying alive: Evolution, culture and women's intrasexual aggression". *Behavioral and Brain Sciences* (núm. 22, pàg. 203-214).

1) Quant a la **ràtio de gènere**: com que la criminalitat incorpora un estil de vida arriscat, les dones com a grup no experimenten tanta inclinació al delicte.

2) Quant a la **criminalitat femenina**:

- Es produeix per raons de supervivència estricta, com a darrera basa o recurs extrem, impulsada per raons d'extrema precarietat ambiental.
- És excepcional que les infractores cometin delictes de naturalesa violenta, i en cas de confrontació s'estimen més l'agressió indirecta.
- És coherent també que la seva criminalitat s'arrossegui de la vinculació a les activitats il·legals de la seva parella, a l'estil de vida de la qual s'associa.

Hi ha veus feministes que han rebutjat la imatge dependent, estereotipada, que, tal com es denuncia, desprèn la teoria; n'hi ha d'altres que l'han assenyada com a prometedora i positivament susceptible d'integració sociològica, encara que difícilment falsable.

3.2. Plantejaments neutrals davant el gènere

Aquest grup majoritari de teories es van elaborar en la ignorància de la dona, sia en la conformitat o en la infracció. En aquesta elaboració no van disposar de dades empíriques sobre infracció femenina, i tant de manera explícita com implícita, solen assumir que els plantejaments que fan es poden estendre perfectament a tots dos gèneres. En aquesta categoria hi entren gairebé totes les teories criminològiques generades convencionalment en criminologia des de l'emergència del paradigma sociològic als anys trenta del segle XX, fins a la tardana aparició del feminisme criminològic, també al darrer quart del segle XX. Destacarem especialment les que, amb resultes desiguals i matisos diferencials, s'han pogut provar i traslladar a l'àmbit de la criminalitat femenina.

3.2.1. Teories del control social

Comprenen el conjunt de factors que inhibeixen els comportaments desviats, i també les raons que influeixen en el desistiment del delicte. La **teoria dels vincles socials** (Hirschi, 1969), la més reconeguda de les que s'ocupen dels factors esmentats, es va construir essencialment sobre informació aportada per homes. Sosté que hi ha controls socials externs que es conjuminen de manera eficaç per a obtenir la conformitat social de l'individu.

En criminologia, la teoria s'ha confirmat en els aspectes substancials, si bé sols darrerament assistim a algunes recerques que en posen a prova la validesa per a representar les vies de conformitat en les dones.

Vincles socials

Aquests llaços, com és ben sabut, són definits per l'autor com a inclinació (afectes familiars, escolars, grupals), compromís (adscripció a objectius vinculants), participació (implicació en activitats convencionals) i creences (participació en valors socials consolidats).

Les teories del control social a prova

L'enfocament de l'escola canadenca de rehabilitació "sensible al gènere" (Covington, 1985) confirma el caràcter generalitzable de la teoria, comprovada sobre una mostra de dones.

Uns altres estudis (Chapple i altres, 2005) confirmen també l'eficàcia de la teoria per a tots dos gèneres, amb algun matís diferencial (per exemple, una correlació més determinant entre l'absència de vincles amb el grup generacional i la violència, en el cas dels nois).

3.2.2. Plantejaments desenvolupistes o del curs vital

Les tesis desenvolupistes postulen que els factors de risc es modulen segons les variacions pròpies de l'estadi de maduració del subjecte. La perspectiva d'estudi és coherentment longitudinal amb el seguiment de les trajectòries vitals dels infractors des de la infància fins a la infracció i l'evolució postdelictiva corresponent.

Aquest vessant descansa sobretot en dades recollides sobre joves infractors homes. Hi ha molt pocs estudis, tant de nord-americans com d'uropeus, que han seguit el curs vital de dones infractores, però no solen transcendir de l'etapa d'infracció juvenil. Així, doncs, queden substancialment sense resoldre els dubtes sobre capacitat representativa, per a tots dos gèneres, d'unes hipòtesis d'altra banda acceptades àmpliament en criminologia.

a) Excepcionalment, la tesi de la doble trajectòria criminal (Moffit, 1993) ha validat de manera expressa aquest plantejament aplicat a trajectòries de desviació femenina. L'autora s'ha caracteritzat certament pel fet de defensar que no hi ha una factorització criminògena específica per a cada sexe. En termes indiferenciats, doncs, el plantejament general de Moffit defensa que hi ha una doble etiologia de la infracció adolescent i juvenil:

- Els anomenats **adolescents antisocials avançats o de començament primerenc**, que presenten des de la infància unes característiques antisocials molt marcades de base biològica, al llarg de la seva vida i de manera constant, projectades més enllà de l'adolescència.
- Els **adolescents antisocials de començament tardà o delinqüents limitats a l'adolescència**, que constitueixen la majoria de la criminalitat juvenil, l'antisociabilitat dels quals emergeix en la fase adolescent a causa d'una etiologia que combina aspectes de maduració biològica amb aspectes socials. És característic que aquests adolescents desisteixin en les activitats antisocials a partir dels divuit anys, en què es vinculen a activitats convencionals.

Cal assenyalar que tots dos grups coincideixen en l'etapa d'infracció juvenil, de manera que es confon la seva diferenciada etiologia. A més, els antisocials limitats a l'adolescència solen imitar els "persistents" com a manera d'aconseguir el respecte de l'entorn d'iguals.

Expressament, aquesta doble etiologia s'ha identificat en tots dos sexes, salvant matisos significatius, com el percentatge més petit d'antisocials persistents entre homes (de 5% a 10% en homes, de 2% en dones), cosa que obeeiria a una incidència més gran de trastorns de risc antisocial observada entre homes.

Sobre la **ràtio de gènere** s'addueix el següent:

- Els models d'antisociabilitat s'ofereixen sobretot des de grups de nois de caràcter segregat, i als quals elles no tenen un accés fàcil.
- En les adolescents, l'estímul a la infracció no se sent tant, pels riscos addicionals que implica en la dona l'estil de vida infractor, com ara l'embaràs, o la violència en el cas de parella desviada.

b) Des d'un altre vessant criminològic i desenvolupista, un estudi comparatiu seguit a Holanda (Block i altres, 2010) aplica a tots dos gèneres el plantejament del curs vital amb resultats interessants: si bé hi ha un notable marge de coincidència en les carreres criminals d'homes i dones, es donen diferències destacables, que justifiquen el reclam d'estudis específics sobre patrons vitals segons el gènere.

Edat i curs vital: algunes especialitats diferencials

Molt significativament, en les dones, el cim més alt de criminalitat per etapes no es registra al final de la segona dècada vital, com se sol acceptar en el cas dels infractors joves, sinó més endavant. A més, l'edat mitjana en l'accés a la conducta criminal és significativament més elevada entre les infractores (vint-i-nou anys en dones, vint-i-dos anys en homes).

Així mateix, és destacable que hi ha moltes més dones que homes que comencen a delinquir a partir dels quaranta-cinc anys. També a Espanya s'ha observat una especial presència a la presó d'infractores d'una edat madura significativa (Yagüe Olmos, 2007).

c) En la intersecció entre l'aproximació desenvolupista i les teories del control social (Laub i Sampson, 1993) s'han identificat unes fites o punts d'inflexió⁸ rellevants per al desistiment definitiu del delicte en la vida dels infractors (casar-se, tenir un fill o accedir a una feina). No obstant això, no hi ha gaires estudis que hagin comprovat com funcionen aquests punts d'inflexió en el cas de la delinqüència femenina.

⁽⁸⁾En anglès, *turning points*.

Pobresa, gènere i desistiment

El gènere lligat a la marginalitat sembla que aporta matisos diferencials als factors de desistiment (Katz, 2000). En barriades pobres, i també entre minories racials, les dones infractores addictes troben en els tractaments de deshabitació vies de desistiment eficaces –més del que s'aprecia en delinqüents addictes.

Així i tot, no s'observa que el matrimoni –que les sol vincular a parelles addictes o desviades– condueixi eficaçment les dones al desistiment, sinó que més aviat els obre una ruta de criminalitat. Això també passa quan es té un fill, que no prediu el desistiment de les infractores excloses socialment, sinó que més aviat hi pot operar com a factor impulsor. D'altra banda, en sentit invers sembla que el divorci opera més en homes que en dones com a fita criminògena.

3.2.3. Aprenentatge social

La teoria de l'aprenentatge social (Burgess i Akers, 1966) combina troballes de la teoria clàssica de Sutherland sobre associació diferencial amb principis de psicologia cognitivoconductual. En essència, postula el caràcter après del delictes. Els subjectes adquireixen definicions favorables a la comissió delictiva a partir d'aprenentatge operant –mitjançant reforços positius i càstigs– i també per imitació. Així, doncs, tant els valors criminals que es transfereixen com les possibles dinàmiques transmissores corresponents són rellevants en el plantejament.

Formulada la teoria, Akers ha suggerit que la desproporció de gènere en la criminalitat obeeix a processos de socialització diferenciats.

Processos de socialització diferenciats

Les nenes i les dones, diu, estan subjectes a controls socials més intensos en la inducció a la conformitat (expectatives de rol, recompenses socials informals, menys llibertat per a dissentir i més control social). Els patrons d'associació diferencial per als adolescents homes difereixen significativament dels patrons femenins, de manera que palesen una tendència molt més elevada a associar-se amb iguals desviats i a involucrar-se en activitats desviades. Els costos socials del comportament transgressor serien més alts per a la dona, i les recompenses més baixes, cosa que explicaria la ràtio de gènere (Akers, 1998).

L'anàlisi feminista (Blanchette i Brown, 2006) ha imputat a aquest plantejament el fet de no subratllar les implicacions de gènere; així, s'hi atribueix el fet d'incórrer en definicions sobre criminalitat discutibles des d'enfocaments de gènere (el seu concepte convencional de *violació*, per exemple), no destacar la rellevància de les estructures socials discriminatòries –més enllà de l'impacte diferencial que tenen en la socialització– i ignorar les recerques criminològiques feministes que podien ser rellevants per a la seva teoria (a l'efecte, per exemple, d'enriquir l'estudi de les agrupacions desviades de dones).

3.3. Teories híbrides

A diferència del grup teòric anterior, entre les teories híbrides hi ha una explícita validació i construcció de postulats tenint en compte la infracció de la dona, però sostenint sobre aquests resultats la validesa general dels plantejaments, que es declaren, amb matisos, extensibles a un gènere o l'altre.

3.3.1. Teoria general de la tensió

El 1992, Agnew va reformular la clàssica tesi mertoniana de la "tensió" o "frustració", segons la qual se sostenia que els subjectes de classe baixa cometien infraccions a causa d'una tensió entre objectius socialment reforçats accessibles a la classe mitjana, i les vies legítimes per a assolir-los, vedades a subjectes desfavorits.

Agnew va ampliar els supòsits generadors de tensió més enllà del bloqueig d'objectius per limitació de mitjans, i va integrar la hipòtesi amb aspectes de reactivitat emocional susceptibles d'impulsar al delictes a partir d'una tensió.

S'ha postulat que la teoria és vàlida en els paràmetres generals per a tots dos gèneres (Broidy i Agnew, 1997) i susceptible d'explicar així la ràtio de gènere i també la criminalitat de la dona, si bé s'observen factors mediadors:

1) Dones i homes experimenten diferents tipus de frustració i reaccionen amb ira; no obstant això, les reaccions emocionals es combinen amb implicacions de gènere, de manera que la ràbia en les dones es lliga a depressió, culpa i ansietat, amb un efecte de desactivació criminal i augment de risc de conductes d'evasió o autodestructives.

2) Al costat d'això, les dones tenen diferents estratègies (d'afrontament, de suport social divers, d'oportunitats diverses i de predisposició individual diferent) que permeten afrontar la tensió de manera no delictiva.

3) Quant a la "criminalitat de la dona", la teoria general de la tensió (TGT) admet que la societat crea vies específiques d'opressió de gènere, responsables de crear en la dona una tensió especialment criminògena en alguns casos. Per exemple:

- Estrès financer (per la dependència, sobrecàrrega familiar o debilitat econòmica de la dona i el seu desemparament social).
- Victimització (violació i abús sexual, assetjament i altres vies d'expressió del rol social devaluat de la dona).

Com hem dit, a causa dels factors moderadors esmentats abans (reactivitat, afrontament i oportunitat diferencial), la infracció de la dona subjecta a tensió no es descarrega característicament en formes violentes o greument delictives.

3.3.2. Teoria general de la delinqüència

Conegut també amb el nom de *teoria del baix autocontrol* (Gottfredson i Hirschi, 1990), aquest plantejament prediu que la comissió de delictes s'explica en termes de dos factors:

a) **Baix control personal**, que és la tendència a deixar-se portar per objectius gratificants a curt termini i per la impulsivitat a causa d'un dèficit de socialització.

b) **Oportunitat** o accessibilitat estratègica als objectius criminals.

Principals fonts de tensió

- Impossibilitat d'accedir a metes positives (bloqueig de metes, en l'estricta sentit mertoniana).
- Desaparició d'estímuls valorats positivament per l'individu (pèrdua o empresonament d'un progenitor, divorci, pèrdua de feina).
- Influència d'estímuls negatius (abús sexual, fustigació escolar, maltractament).

Entre la gamma de reaccions emotives suscitades davant la tensió, la ira és la que comporta més perillositat criminal.

Els autors defensen el valor de la hipòtesi per a tots dos gèneres, a més de la capacitat que té d'explicar tot tipus de criminalitat (violenta, organitzada, fiscal, etc.).

Les raons del desnivell de gènere en criminalitat s'expliquen per una socialització més acabada de la dona en termes generals, i també per una supervisió familiar més estreta, si s'escau, cosa que faria disminuir l'oportunitat de delinquir.

Sembla prou avalat que, en efecte, un baix control social està relacionat amb el delictes i fins i tot pot explicar combinacions entre edat i gènere. No obstant això, la teoria és valorada molt desigualment en criminologia, sobretot quant a les pretensions que té de validesa general.

3.4. Plantejaments criminològics basats en el gènere

Al final del segle XX, el feminisme criminològic era conscient que havia d'anar més enllà del puntual esclariment de la ràtio de gènere i formular teories criminològiques aptes per a explicar de manera integrada les dinàmiques desigualitàries de gènere i l'impacte que tenien en els fenòmens criminals.

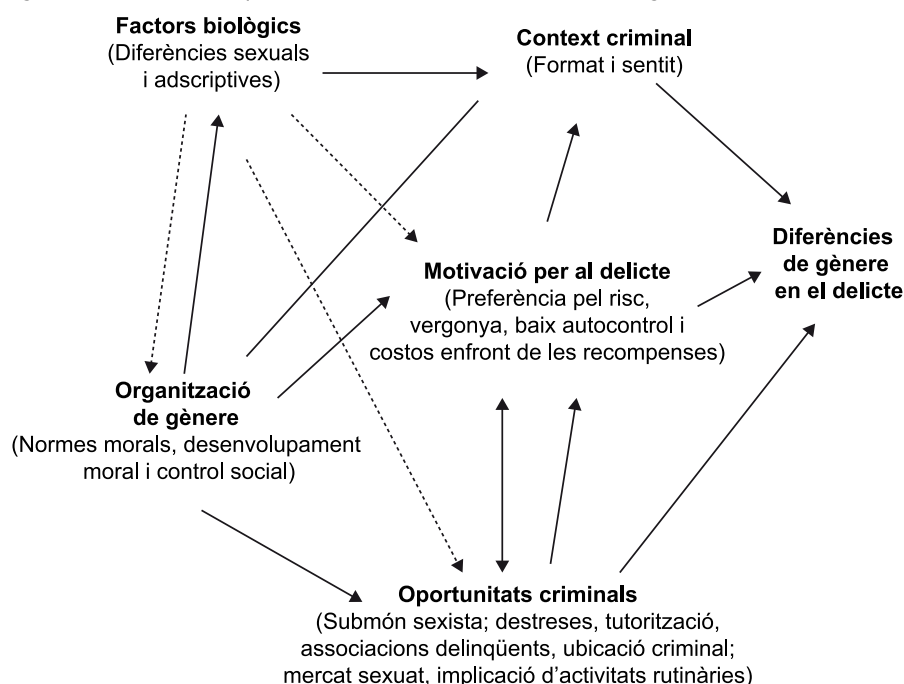
Així, el 1996, Steffensmeier i Allan estableixen les bases per a la teorització criminològica sobre gènere i criminalitat. El seu model comprèn una factorització integral dels aspectes de gènere rellevants en les estructures en les quals es manifesta la conducta criminal. Aquests factors es reforcen i retroalimenten (figura 1).

Baix control i infracció femenina

Des de la metanàlisi pròpia de l'escola de rehabilitació canadenca es comprova, específicament en la infractora, que la correcció de dèficits en autocontrol fa disminuir el risc de reincidència (Blanchette i Brown, 2006).

Malgrat això, l'anàlisi feminista (Kruttschnitt, 2013) ha objectat que les implicacions de gènere no es posen en joc a l'hora d'explicar les dinàmiques en què la dona es descontrola, i que en el cas de la criminalitat femenina no s'explica prou la combinació entre baix autocontrol i oportunitat.

Figura 1. Model de delinqüència femenina i diferències criminals de gènere

Font: Steffensmeier i Allan (1996).
Les línies intermitents indiquen efecte feble; les línies compactes indiquen efecte fort.

Bases per a una teoria criminològica de gènere

1) Organització de gènere: normes morals, desenvolupament moral i control social. Dins aquesta organització s'aprecien en la dona, a diferència del que passa en l'home, els punts següents:

- Normes de gènere: imposen obligacions femenines d'alimentació i suport, de bellesa i de virtut.
- Desenvolupament moral i susceptibilitat de compromís: es condiona la dona perquè s'involucri en dificultats i assumeixi càrregues del seu entorn.
- Control social: modela la dona quant a desitjos o habilitats per a la comissió de delictes.
- Força física i agressió: la dona no compleix les exigències físiques i agressives de l'entorn violent i té més vulnerabilitat, real o percebuda, respecte de l'home.
- Sexualitat: comprèn diferències reproductives i tabús socials.

2) Oportunitats criminals. Sexisme en el submón criminal. Destreses, patrocini, socis delinqüents, emplaçament criminal. Mercat sexual, implicació en activitats rutinàries. Per a les dones, l'accés al submón criminal es dificulta, ja que no disposen fàcilment de qui les hi introdueixi i patrocini; a més, a causa d'un mercat de treball discriminatori, les seves activitats rutinàries no les exposaran de la mateixa manera que els homes a contextos de risc.

3) Motivació per al delicte. Preferència pel risc, vergonya, autocontrol i costos enfront de recompenses. En la dona, una forta socialització neutralitza molt les apetències a favor de les conductes de risc i la implicació criminal.

4) Context criminal. Format i sentit. Comprèn la naturalesa de la situació i de les característiques del delicte (qui comença la conducta, qui la dirigeix, qui l'auxilia, a quina lògica respon, etc., de manera que és igual el context d'atac d'una dona al seu marit que a l'inrevés).

Aquest disseny no ens enfronta tant a una hipòtesi etiològica –malgrat la connexió que té amb plantejaments coneguts, com el de l'aprenentatge social o les activitats rutinàries– com a l'establiment del nou paradigma de gènere en l'entesa del delicte.

Tot seguit revisarem els principals enfocaments sobre criminalitat enfocats des del gènere, i comprovarem fins a quin punt acullen les categories estructurals esmentades per aquests autors.

3.4.1. Tesi de l'emancipació de la dona

Com va observar Smart en una irònica revisió criminològica abans de la formulació d'aquesta tesi, en criminologia no era del tot inèdita la idea que la dona és potencialment igual a l'home, o fins i tot superior en antisociabilitat. En realitat, aquesta concepció té arrels en els habituals prejudicis sobre la convencional perfídia femenina i les proverbials males arts.

Un abordatge feminista pioner, distanciat evidentment de l'anterior, sostenia la perfecta capacitació de la dona per al delictes –i també per a qualsevol altra activitat–, en peu d'igualtat amb l'home. La ràtio de gènere, doncs, només obeeiria a la condició socialment subjugada de les dones (Adler, 1975; Simon, 1975).

Aquest plantejament parteix de l'observació retrospectiva d'una disminució progressiva de la ràtio de gènere, amb un sensible augment en la proporció de dones arrestades, condemnades i penades. Això, des d'aquesta òptica, es deu a les noves polítiques d'alliberament femení adoptades als Estats Units d'Amèrica als anys seixanta, que haurien redundat en benefici de més drets per a les dones, i per això, d'una incorporació creixent al segment delictiu.

Oportunitats laborals, control de la natalitat i altres guanys civils en el terreny de la igualtat tindrien com a contrapartida una equiparació més gran en el terreny de la criminalitat, gràcies a més llibertat de moviment i a més oportunitats criminals ofertes a la dona en el seu nou rol emancipat.

El plantejament més controvertit d'Adler i Simon és el seu inherent vaticini segons el qual, a mesura que la dona sortís del seu rol tradicionalment subordinat, i en particular accedís a l'educació i la tecnologia, tant les taxes d'infracció femenina com la gravetat dels seus delictes augmentarien fins a anivellar-se amb les dels infractors homes. La hipòtesi va ser resposta àmpliament per la criminologia feminista de segona onada. Per a aquest sector, aquesta tesi:

- Posa en qüestió un dels principals plantejaments del feminisme promocional: la igualtat reporta efectes positius nets, tant a les dones com a la societat mateixa.
- Contribueix a divulgar falsos mites sobre la proliferació d'una nova dona criminal, violenta, masculinitzada i insensible.
- Metodològicament està carregada per distorsions interpretatives sobre dades estadístiques.

D'altra banda, el vaticini no s'ha vist complert sinó a mitges en el conjunt de països que han registrat un esforç civil igualitari: si bé, en efecte, s'aprima la ràtio de gènere i s'enfila la presonització de les infractores (als Estats Units

Del lliit al delictes: els camins arterosos de la criminalitat femenina

Pollack (1950) havia defensat que, en efecte, les dones són uns criminals més eficaços, més ben dotats per a l'engany i l'explotació. Cometen nombrosos delictes que no es palesen mai, ja que se les enginyen per encobrir-los, enfront d'una franquesa més gran de les conductes masculines. La prova d'aquest caràcter manipulador es pot veure, segons l'autor, en el fet significatiu que les dones poden fingir "emocions positives" durant l'intercanvi sexual, a diferència dels homes, noblement manifestos tant en l'àmbit fisiològic com en el criminal.

d'Amèrica, al Canadà, Austràlia i Europa), en aquests casos la dona continua essent autora de delictes prototípicament femenins: petits furts, venda al detall de droga, frauds a petita escala.

Infracció de la dona i nova espiral punitivista: un debat criminològic centrat en enfocaments de gènere

Per a Steffensmeier i Allan (1996), no hi ha variacions significatives en la naturalesa dels delictes comesos. El característic furt femení es continua produint en comerços i articles de subsistència –cosa que no suggereix ni de bon tros que les infractores siguin dones emancipades. No obstant això, l'augment de la gravetat dels nous apoderaments femenins tindria més a veure amb l'emergència dels moderns centres comercials i l'accessibilitat a mercaderies valuoses.

Autors com Carlen, Chesney-Lind i Snider, entre moltes altres, sostenen que la moderna elevació de taxes de delictes femení s'ha degut sobretot a canvis en les actituds judicials, ara especialment empitjorades respecte de la dona (Herrera Moreno, 2012). Això tindria a veure amb nous i entusiastes criteris de “justícia igualitària” i equiparació de tracte, renunciant al presumpte “bonisme” o “màniga ampla” en el tractament judicial de les dones que sostenia la tesi de la “cavallerositat judicial” (sempre discutida pel feminisme criminològic).

Així, per a la criminologia feminista, el nou punitivisme contra la dona ha estat famosament qualificat com d’“igualtat venjativa” en una nova època de regressió contra els avenços de la dona.

També s'ha al·ludit al modern auge de les teories econòmiques de la criminalitat, les quals presenten un infractor que “tria” amb autonomia i deliberació (Snider, 2003). La punitivitat s'hauria rabejat en la dona infractora, ara assumida i equiparada al model d'home egoista, depredador i racional (ignorant la realitat d'una infractora precisament mancada d'autonomia a causa de les seves especials carències estructurals).

Una darrera explicació defensa que hi ha una nova dona infractora, no més violenta pel que fa a la condició, sinó més intensament motivada. Així, al final del segle XX, una millora en benestar hauria produït una reducció en taxes de delictes violents d'homes, mentre que s'haurien mantingut les relatives a dones pobres i excloses, afectades per una polaritzada “feminització de la pobresa”. Ho veurem més detingudament en el subapartat següent.

3.4.2. Marginalitat econòmica

Aquests plantejaments sostenen que el delictes de la dona es veu impulsat característicament per la pobresa, l'exclusió social i l'extrema dependència de les dones en una societat discriminatòria en què l'aliança entre gènere, minoria racial o cultural i pobresa determinaria tristes avingudes envers la criminalitat femenina. Es tracta així d'un plantejament defensat des de l'anomenat *critical race feminism*, vessant teoricoreivindicatiu que connecta les desigualtats de gènere amb la condició de minoria racial o cultural, i que sol estendre el programa analític i de denúncia a la situació mundial de la dona.

Aquests plantejaments són avalats pels estudis criminològics interculturals sobre infractores i penades a escala mundial, que revelen un retrat característic de dones dependents, al capdavant de famílies monoparentals, sense feina o amb feines porqueres, i sense cap mena de possibilitat de millora o inserció laboral a causa dels seus profunds dèficits educatius. Al costat d'això, una profusió d'estudis etnogràfics testifica el característic estil de vida marginal de les dones en risc de criminalitat o de reincidència.

Així, es parla de la **criminalització de la supervivència femenina** (Chesney-Lind, 1989), o simplement de “dones amb problemes” (Comack, 1996), abans que d’infractores.

Com s’observa, aquesta tesi descansa en una premissa hipotètica que funciona en la direcció contrària de la hipòtesi de l’emancipació de la dona.

Hipòtesi de la marginalitat econòmica de la dona

Quan les dones es veuen relegades econòmicament i en desavantatge comparatiu davant les condicions dels homes, les taxes de criminalitat d’aquelles s’incrementen respecte de les d’aquests.

La clau és, doncs, la **feminització de la pobresa**. Davant la crisi de l’estat del benestar, sense mesures de suport institucional o polítiques educatives i laborals, afectades per marcades desigualtats salarials i poques oportunitats d’ocupació, les dones en risc social es posen tanmateix al capdavant de famílies monoparentals, o es fan càrrec de pares grans, i de vegades, d’altres persones desemparades de la seva comunitat (Heimer, 2000).

La hipòtesi de la multimarginalitat és compatible amb la dada de la incorporació tardana de les dones al delictes, que es produeix en el punt en què l’assumpció progressiva de càrregues arriba a desbordar aquestes dones i les orienta cap al delictes.

3.4.3. Teories sobre socialització diferencial

Hi ha nombroses teories convencionals i també la teorització de gènere (aprenentatge social, control social) que assumeixen que la socialització diferent de les dones, més exigent, controlada i escorada a rols passius i tradicionals, és responsable de la ràtio de gènere en les xifres criminals.

Des d’un vessant feminista, s’al·ludeix a l’existència d’una ubíqua “polarització de gènere” o processos discriminatoris de socialització, registrats en la família, la comunitat i els mitjans educatius, que reforcen amb recompenses o més indulgència l’inconformisme i iniciativa del jove educant, mentre que una noia és castigada informalment pel mateix concepte com a transgressora, d’acord amb codis de conducta diferencials. L’exigència diferent en conducta, en expectatives i en control d’inclinacions al risc o transgressió marquen les apreciables diferències infractores segons el gènere.

3.4.4. Itineraris de victimització cap al delictes

La lectura victimològica de la dona infractora constitueix tota una contranarrativa que desmenteix el model teòric de la dona infractora com a monstruosa o pertorbada. La verificació moderna de les anomenades *rutes de victimització*

Reflexió

Un dels vessants més crítics davant aquesta hipòtesi és l’evolucionista, que adverteix en les premisses anteriors biaixos de determinisme sociològic; així, trets conductuals tan estesos en l’àmbit demogràfic i comparat (la inferior preferència pel risc físic i la inferior inclinació a involucrar-se en la transgressió) són, s’addueix, constants interculturals de sentit universal que no es poden explicar monolíticament en clau d’exclusiva socialització diferencial (Campbell, 2002).

de gènere cap al delictes permet parlar de dones esclaves i de les seves condicions adverses i sumides en experiències de desemparament, violència i victimització.

Aquest plantejament trenca alhora estereotips de passivitat i invariable condició submissa i sofrent de tota dona victimitzada: l'existència d'historials de victimització en les infractores explica l'enèrgic potencial reactiu de moltes dones, que recorren a la criminalitat per a gestionar un extrem desavantatge vital.

De les dades de recerca aplegades, es perfilen nítids circuits específics, o rutes cap a la delinqüència de la dona victimitzada, que constitueixen un sector que ja està consolidat en la literatura criminològica i feminista recent. Aquesta victimització connecta amb problemes de marginació estructural de dones en situació de risc, i per això es tracta sobretot de rutes de gènere confirmades per una àmplia prova internacional.

Rutes de gènere cap al delictes (Daly, 1998)

a) **Dones del carrer.** Itinerari que fa referència a l'exposició criminògena primerenca d'algunes dones a una vida externa i desprotegida, en general en arribar a l'adolescència, deguda bàsicament al fet de fugir d'una llar abusiva o familiarment abandonada. La duresa de la vida de carrer implica l'adolescent en circuits de desviació. Alhora, aquest estil de vida empitjora el pronòstic de partida, ja que impacta en l'estabilitat psicològica i bloqueja les possibilitats formatives i laborals de les dones afectades. Per exemple, un abús o desemparament familiar precipita la dona adolescent a associar-se a activitats de prostitució, en el transcurs de les quals hi ha una organització que l'exporta a un altre país, on, a més de ser objecte d'explotació sexual, és involucrada intimidatòriament en activitats il·legals de tràfic de droga (Villacampa i Torres, 2012).

b) **Dones i droga.** Itinerari relatiu a les dones que entren en els circuits del tràfic de drogues a partir de relacions familiars o de parella. Elles mateixes no solen ser addictes, i no tenen un historial criminal previ significatiu.

c) **Dones "danyades i nocives".** Han sobreviscut cruament a un historial victimològic d'abús sexual o negligència intrafamiliar, el qual els determina una actitud vital hostil i defensiva, emocionalment esmussada i endurida, que es relaciona en darrer terme amb un risc accentuat de cronificació criminal.

d) **Dones maltractades per la seva parella.** Aquesta via emfatitza la influència criminògena d'una interacció pertorbadora amb un home violent, de manera que es desenvolupa una biografia antisocial posterior lligada a la criminalitat reactiva de la dona davant l'abús de gènere.

Les dues primeres vies inclouen el gruix de les dones infractores, i les dues últimes són les que presenten un pronòstic de superació menys prometedor. Les conseqüències d'aquesta cumulativa victimització social i criminal comprenen efectes físics i psíquics, desordres conductuals, tendències suïcides i addiccions, pèrdua d'autoestima, manifestacions agressives, i també impacten en relacions de família, escola, grup generacional i vida carcerària.

Algunes d'aquestes experiències (per exemple, la del maltractament o negligència infantil) concorren així mateix significativament en l'historial d'homes infractors. La **criminologia del curs vital** ha palesat, en efecte, que la violència opera com a punt d'inflexió criminogen en tots dos gèneres. No obstant això, en el cas de la dona en situació de risc social, la criminalitat no és el

Lectura recomanada

Sobre els itineraris de victimització cap al delictes comentats en aquest subapartat, consulteu l'obra següent: **K. Daly (1998).** "Women's pathways to felony court: Feminist theories of lawbreaking and problems of representation". A: K. Daly; L. Mather (eds.). *Criminology at the crossroads* (pàg. 135-154). Nova York: Oxford University Press.

resultat d'una experiència disruptiva juvenil, sinó la coronació d'un procés. Les limitacions que imposa la societat de gènere a les dones excloses aniran causant per a elles una destinació desviada a partir de vivències de polivictimització en diverses esferes, de vegades de manera paral·lela.

3.4.5. Teoria relacional

Aquesta teoria es refereix al plantejament criminològic basat en el gènere i l'enduriment en el si de l'escola canadenca de rehabilitació. Amb base psico-social, la hipòtesi descansa en les diferències en el desenvolupament moral d'homes i dones. Com veurem, es tracta sobretot d'una tesi etiològica orientada a un tractament penitenciari centrat en vulnerabilitats relacionals de les infractores que estarien en la base de la seva victimització i infracció.

Segons aquesta tesi, les dones tenen necessitats emocionals diferencials. El sentit identitari en la dona es genera mitjançant connexions, més que no pas en separacions, de manera que la seva subjectivitat es pot veure especialment dançada per una abrupta ruptura o desconexió relacional (divorci, abandó, experiències d'abús o violència de qui diu que l'estima, o presó). Partint d'una àmplia prova penitenciària, i sobre aquest ideari relacional, es va impulsar un moviment anomenat **de reforma rehabilitadora sensible al gènere** (Bloom, Owen i Covington, 2003), avui promogut a escala global.

Les recerques centrades en la hipòtesi relacional destaquen que un motor essencial de la infracció femenina és la transcendental importància que cobra per a l'estabilitat de la dona la felicitat i satisfacció vital dels altres (fills, pares, parelles i amics). Per aquest motiu, les millores significatives en els estils de relació i compromís de les recluses prediuen taxes més baixes d'infracció i reincidència.

“No sóc bona per a relacionar-me...”

No obstant la seva contribució fonamental al moviment mundial d'atenció penitenciària a les necessitats de gènere, la teoria relacional ha estat molt criticada pels plantejaments revisionistes.

En aquest sentit, s'han denunciat certes teràpies imbuïdes en aquesta filosofia, arran de l'excessiu caràcter intervencionista que tenien, invasiu d'intimitat i victimoculpabilitzador, que hauria inoculat a les infractores o víctimes la idea simplista que la seva devastadora trajectòria pugui obeir, sense més ni més, a una manera incorrecta de relacionar-se (Herrera Moreno, 2012).

3.4.6. Teoria del poder de control

Amb aquest plantejament s'aspira a respondre a la qüestió de la ràtio de gènere posant l'accent en exigències estructurals de socialització diferencial dirigides al sosteniment d'un poder desigualment distribuït entre gèneres. Segons els defensors de la teoria del poder de control⁹ (Hagan i altres, 1987), la forta

⁽⁹⁾En anglès, *power-control*.

estratificació de la societat de gènere assigna a les mares una funció de control de les filles que difereix del seu rol, menys intrusiu i rígid, en la socialització dels fills.

Segons els paràmetres tradicionals de criança, les dones, que no tenen poder davant els marits, compleixen la funció materna de monitorar estretament les filles, inoculant-los una intensa aversió a la incertesa i a l'adopció d'iniciatives no convencionals. Aquest estil de criança, s'argumenta, funciona com a instrument de subordinació sexista i no respon a diferencials biològics entre homes i dones.

Aquests estudis fan correspondre nivells de poder assolits en el treball amb nivells correlatius de poder o control en la família. Així, destaquen diferències entre famílies vertebrades de manera rígidament patriarcal (mares sense feina remunerada que es bolquen en els seus rols familiars) i famílies més igualitàries en la distribució de poder, en les quals les dones porten una vida més externa i autònoma respecte de la seva parella i aporten un sou a la família –sense temps per a desenvolupar una socialització tan exigent en el cas de les filles.

No obstant això, tal com passa en la hipòtesi de l'emancipació, la premissa assumida és que uns nivells més grans d'igualtat en les institucions socials propicien la infracció femenina a causa de l'augment de dones no socialitzades en la conformitat o menys sotmeses a supervisió. S'objecta, per tant, que aquesta tesi incrementa el sentit de culpabilitat de les mares treballadores, a les quals es pressiona amb les possibles resultes de la desviació de les filles que tenen a càrrec seu.

3.4.7. Estudis sobre dona i subcultures

Als anys vuitanta del segle passat va despuntar de manera pionera un creixent nombre de recerques sobre dones implicades en bandes antisocials. El nou abordatge va resultar desmitificador i va obrir pas a un sector d'estudis inèdit.

A partir d'una generosa informació aplegada al llarg de dues dècades, es pot observar una gran heterogeneïtat en el risc i l'estil de vida subcultural, segons l'activitat il·legal emprada i segons que es tracti de bandes mixtes, bandes masculines amb noies que hi estan associades o bandes exclusivament de noies.

S'ha destacat (Miller, 2004) la indefugible necessitat d'una mirada a l'impacte de gènere en les bandes en atenció al marcat risc de victimització femenina i la prova de rols subordinats de les noies en els grups mixtos. En altres aspectes, moltes de les conclusions dels estudis subculturals es poden estendre, amb matisos, a tots dos gèneres:

- La integració en bandes de les noies respon a l'existència de moltes dificultats en la seva vida. En essència, busquen afecte i protecció, de manera que al costat del risc de criminalitat veuen a la fi incrementat el risc

Les dones de la banda: nous estereotips

No per casualitat, l'interès científic sobre la dona en les bandes antisocials sorgeix en paral·lel a l'emergència de l'estereotip de nova dona violenta atribuït a l'alliberament de la dona i, es diu, impulsor de l'enduriment de les polítiques penals als països occidentals. Així, doncs, el feminisme criminològic va considerar imprescindible esclarir el rol genuí i les condicions de les dones integrades en subcultures de violència (Chesney-Lind, 1993).

de victimització violenta, sia per victimaris de la seva pròpia banda o per bandes rivals.

- En tots dos gèneres s'observa una implicació activa en espirals molt radicals de conflicte i rivalitat, encara que les adolescents no solen arribar als nivells d'atac directe desplegats pels seus iguals homes.
- Els programes criminològics específicament dirigits a dissuadir les adolescents d'implicar-se en bandes estan especialment indicats, tenint en compte la seva primerenca etapa d'afiliació (cap als quinze anys).
- L'orientació punitiva de les intervencions, normalment disfuncional, està especialment contraindicada.

3.4.8. Gènere i masculinitats criminals

El vessant que relaciona gènere i infracció va més enllà de l'estudi estricte de la criminalitat o conformitat femenina. Així, s'han configurat plantejaments que vinculen les expectatives de gènere a la criminalitat dels homes. Un sector d'estudis creixent des de l'última dècada del segle XX se centra en les anomenades *masculinitats* o *diversitat d'identitats masculines* en una societat de gènere.

Masculinitat hegemònica

Amb aquest concepte s'al·ludeix (Connell i Messerschmidt, 2005) a un conjunt de disposicions normatives relatives a la condició d'home en una societat de gènere. La masculinitat hegemònica estableix una jerarquia de poder sobre la dona que va des de les identitats violentes fins a les que, sense exercir violència directa, es beneficien de l'exercici d'uns altres, i arriba en el nivell més baix de l'escala a les masculinitats subordinades – popularment, “mansos”, marits consentidors i calçasses, nois apocats i assetjats, homosexuals (Messerschmidt, 1993).

Les **masculinitats** no es configuren mitjançant atributs simples, sinó que es manifesten fluidament en pràctiques i relacions de gènere. En una societat patriarcal, les expectatives normatives de gènere suscidades entorn de la conducta dels homes determinen en aquests homes subjectivitats molt diverses, si no contradictòries, i les projecten sobre relacions socials (sobretot en les esferes de relació laboral, relacions d'autoritat i sexualitat).

El delicte, així, és una pràctica masculina construïda socialment per a satisfer les exigències de gènere en una determinada estructura, sia industrial o tradicional. L'autor emfatitza la importància del cos masculí en la conformació de masculinitats i destaca la rellevància criminògena que adquireix per a l'adolescent la necessitat de desafiar una masculinitat subordinada, primer amb rebel·lia i fatxenderia i després amb el delicte.

Fenòmens de masculinitat

Hi ha nombrosos estudis etnogràfics que registren fenòmens de masculinitat, manifestada segons el context: el masclisme llatí, el hooliganisme esportiu, el rude *cowboy*, les jerarquies a la presó d'homes, cúpules de poder o organitzacions delictives, les bandes d'adolescents, i l'exèrcit. Cadascun d'aquests tipus es correspon amb un exercici de masculinitat hegemònica (des del maltractament de la dona fins a la violació grupal).

Resum

A partir d'una recent recapitulació sobre l'evolució i els abastos moderns de l'enfocament gènere-delicte, s'han ofert conclusions d'interès, de les quals es poden destacar les següents:

- Una significativa evidència sembla que dóna suport al fet que hi hagi certs correlats criminals, aportats des de teories consolidades en criminologia com la pobra socialització, el baix autocontrol i el desavantatge econòmic, que són predictors comuns en tots dos gèneres; no obstant això, hi ha algunes experiències mediadores que són diferencials, i que en el cas de les dones auguren resultats diferents dels que s'observen en els homes, tant en la conformitat i la criminalitat com en la naturalesa dels delictes comesos.
- Davant la recopilació de trajectòries criminals de tots dos gèneres, en les dones es palesa que la victimització adulta i l'efecte retardat de l'abús sexual en la infància, poden estar vinculats a l'edat més tardana d'incorporació de la dona al delicte.
- Els incipients estudis sobre el desistiment de la criminalitat en la dona infractora projecten llum sobre la possible existència de punts d'inflexió diferencials per a homes i dones, atès el context desigual en què competeixen els gèneres.
- Si bé sembla que de vegades les motivacions de tots dos gèneres per involucrar-se en el delicte s'encavalquen o es fonen (per exemple, en adscriure's a bandes antisocials o traficar amb drogues), l'estudi d'aquestes motivacions en dones es veurà enriquit per l'aproximació que tingui en compte la intersecció entre raça, gènere i classe social.
- Finalment, despunten alguns àmbits de recerca especialment prometedors: les emocions i el gènere, la influència del barri desviat en la criminalitat femenina o el nou rol que va adquirint la dona en alguns àmbits organitzats de poder (dones en grups de criminalitat transnacional o en els delictes fiscals).

Definitivament, avui assistim a l'enlairament contemporani d'un sector criminològic jove i enormement productiu, del qual encara s'han d'esperar desenvolupaments molt enriquidors en la superació definitiva de la secular ceguesa criminològica de gènere.

Lectura recomanada

Sobre aquesta qüestió, consulteu l'obra següent:

C. Kruttschnitt (2013). "Gender and crime". *Annual Review of Sociology* (vol. 39, pàg. 291-308).

Activitats

Apartat 1. Gènere i sexe

1. Quina és la diferència entre les dues categories?
2. Us sembla que hi ha diferències tendencials entre grups d'homes i dones degudes al sexe, o són totes construïdes? El sexe és intercanviable? I el gènere?
3. En relació amb l'activitat 2, reflexioneu sobre aquesta frase: "El gènere és un instrument que escriu la vida d'homes i dones, com s'escriu sobre una tauleta de cera". Hi esteu d'acord? Quines posicions filosòfiques i científiques es desmarquen d'aquesta opinió?
4. Identifiqueu situacions de la vida quotidiana que reclamin regles de conducta diferenciades segons el gènere. A qui afavoreix aquesta diferenciació?
5. És radical, exagerada o victimista, la demanda feminista d'anivellació entre homes i dones en totes les estructures socials? O potser aquesta equiparació és solament il·lusòria?
6. Exemplifiqueu possibles situacions en què operen les exigències lligades al gènere segons que es tracti de dinàmiques en els nivells macro, mitjà o micro.

Apartat 2. Estudis de gènere i feminisme criminològic

1. Quins són els objectius –general i particular– del feminisme criminològic?
2. Hi ha cert pensament que defensa que cal canviar el discurs feminista occidental per a posar en evidència noves actituds masclistes més encobertes i conductes sexistes menys explícites. En quina fase d'abordatge es podria incardinar aquesta asseveració?
3. S'aborda una recerca feminista per a esclarir com es prenen les decisions delictives en grups familiars consagrats al narcotràfic en el cas de minories ètniques i culturals o immigrants. Qualifiqueu l'enfocament i les característiques del grup d'estudi en el qual es podria incardinar.
4. Reflexioneu sobre la imatge de la dona en els mitjans publicitaris, la regulació del delictes de violació, l'estigmatització de dones violades, les recomanacions d'especial prudència dirigides a noies i dones joves. Podríeu identificar en alguns d'aquests aspectes concepcions de la dona com a mer cos sexual?

Apartat 3. Teories sobre sexe, gènere i criminalitat

1. Indagueu a la Xarxa aspectes sobre la figura de Baldomera Larra (per exemple, l'article divulgatiu de Mercedes Albi, "El delito de Baldomera" [en línia]). Compareu el tipus de dona desviada conceptuat per Lombroso amb la figura d'aquesta perspicax i poc convencional estafadora, pionera en el terreny de la delinqüència econòmica. Quin podria ser el motiu que aquest sorprenent cas s'hagi anat desdibuixant en la memòria criminològica i social?
2. Reflexioneu sobre la hipòtesi evolucionista de Campbell i identifiqueu-ne les premisses fonamentals i les implicacions. Considereu que es tracta d'una hipòtesi plausible, o per contra, parteix d'estereotips biològicament reduccionistes?
3. Què fa semblant la tesi de l'emancipació de la dona amb la del poder de control? Per què tant l'una com l'altra són rebutjades per veus significatives en la criminologia feminista? Quin altre plantejament estableix una hipòtesi que funciona en sentit contrari?
4. Després de veure qualsevol de les pel·lícules que us proposem (o alguna altra que considereu apropiada), reflexioneu sobre la imatge de dona delinqüent que se'n desprèn:
 - *Monster* (2003): pel·lícula que Chesney-Lind ha identificat com una paradigmàtica cristallització fílmica d'un prejudici: el suposat creixement a l'alça d'un nou model d'infractora atàvica, egoista, violenta i insensible. En aquest cas, el monstre és una lesbiana sexualment voraç i assassina en sèrie.
 - *Freeway* (1996): pel·lícula que en el seu dia va ser objecte de censura i que permet projectar sobre la seva narrativa més d'un plantejament criminològic; si bé al principi sembla que dona peu al mateix estereotip de feminitat violenta que l'anterior, resulta saludablement desmitificadora en més d'un aspecte. La pel·lícula, afectada per cert clíxé efectista, presenta el cru itinerari d'una jove caputxeta gens submissa al seu destí victimal.
 - *Carmina o revienta* (2012): tragicomèdia contemporània en què trobem una dona madura, aclaparada per les seves càrregues i limitada per les seves enormes mancances socials, que va resolent les seves dificultats amb energia, compassió i humor, incloent el delictes

entre els seus recursos de supervivència. Carmina, com tantes dones infractores, és una antiheroïna que viu sense dramatisme la seva difícil circumstància.

a) Si trieu la primera pel·lícula, identifiqueu els trets demonitzats i brutals amb què és presentada la infractora i poseu en relació aquesta imatge mediàtica amb la projecció punitiva assenyalada per Chesney-Lind.

b) Quant a les altres dues, identifiqueu, en la que trieu, les detallades rutes de victimització cap al delicte que les narratives cinematogràfiques descriuen. Destaqueu quines conductes de les protagonistes desmenteixen els estereotips de dones victimitzades com a purs esperits sofrents i carencials, incapaçs d'iniciativa. Es poden qualificar com a dones amb problemes, tant o més que com a delinqüents? Quina autora hi ha que, en efecte, s'estima més qualificar-les així?

Apartat 4. Masculinitats

En Zack és un noi que és adoptat per la seva àvia, perquè la seva mare alcohòlica és incapaç de criar-lo. Des dels quatre anys conviu amb alguns dels seus cosins i és objecte selectiu d'abusos verbals i físics per part de la seva tia. En Zack s'aferra al seu oncle, que li trasllada la idea d'una masculinitat connectada amb el futbol i la força, un model, però, en què en Zack no se sent competitiu.

Encara que en el rendiment escolar és excel·lent, en Zack comença a ser objecte de maltractament escolar per part dels seus companys, que el titllen de gras i de pòtol. El seu oncle li recomana que els planti cara i que hi lluiti, però no gosa fer-ho.

Solament s'hi veurà amb cor després de tres anys de fustigació, però no tindrà efecte, i la conseqüència d'això serà encara més humiliació. El seu aïllament augmenta, i amb això, l'estigmatització com a "noi fleuma". Decideix prendre una altra iniciativa: apuntar-se a un equip de futbol per sentir-se valuós. En un entrenament, però, es lesiona i encara s'engreixa més, de manera que l'acaben expulsant de l'equip.

En aquell moment, a l'escola solament es pot comunicar amb altres marginats i nois-problema. Quan arriba a l'adolescència, descobreix l'interès per l'altre sexe i té una gran curiositat per la sexualitat, però és rebutjat sistemàticament per les noies. Les xerrades sobre sexe amb els nois problemàtics li transmeten un nou motiu de distanciament: la consciència de ser "l'únic noi verge del col·legi". Té onze anys, i amb la idea d'acabar essent *guay*, ho prova tot: canviar d'imatge, de roba, d'aficions. Just a aquesta edat, l'àvia li confessa que l'havia acollit com a darrer recurs, ja que la seva mare no havia trobat ningú que l'adoptés.

Se sent malament, humiliat i disminuït a casa i a l'escola. En una ocasió es queda tot sol amb la seva cosina de sis anys, una noia apocada, i després de començar jugant-hi, l'acaba forçant. Té onze anys i els abusos continuen durant tres anys més. La imposició sexual d'una nena el fa sentir-se bé, vigorós, masculí, i finalment s'oblida dels complexos que té.

- Llegiu atentament aquesta història de vida, extractada d'un article científic (Messerschmidt, 1999).
- Reflexioneu sobre aquest cas tot aplicant la perspectiva de les masculinitats. Identifiqueu en el vostre comentari aspectes de corporeïtat subjectiva, les expectatives de masculinitat hegemònica percebudes en l'entorn i la nul·la aptitud del protagonista per a satisfer-les. Finalment, destaqueu quina és la pràctica de gènere que fa servir el noi per a rebutjar la seva identitat subordinada.

Bibliografia

Adler, F. (1975). *Sisters in crime. The rise of the new female criminal*. Nova York: McGraw-Hill.

Agnew, R. (1992). "Foundation for a general strain theory of crime and delinquency". *Criminology* (vol. 30, núm. 1, pàg. 47-88).

Akers, R. L. (1998). *Social learning and social structure: A general theory of crime and deviance*. Boston (MA): Northeastern University Press.

Blanchette, K.; Brown, S. L. (2006). *The assessment and treatment of women offenders an integrative perspective*. Chichester, Sussex: Wiley.

Block, C. R. i altres (2010). "Long-term patterns of offending in women". *Feminist criminology* (vol. 5, núm. 1, pàg. 73-107).

Bloom, B. i altres (2003). *Gender-responsive strategies: Research, practice, and guiding principles for women offenders*. Washington (DC): National Institute of Corrections.

Broidy, L.; Agnew, R. (1997). "Gender and crime: A general strain theory perspective". *Journal of research in crime and delinquency* (vol. 34, núm. 3, pàg. 275-306).

Brownmiller, S. (1975). *Against our will: Men, women and rape*. Nova York: Simon Schuster (ed. original). Nova Zelanda: Pearson Education, 2005.

Brunner, H. G. i altres (1993). "Abnormal behavior associated with a point mutation in the structural gene for monoamine oxidase A". *Science* (vol. 262, núm. 5133, pàg. 578-580).

Burgess, R. L.; Akers, R. L. (1996). "A differential association-reinforcement theory of criminal behavior". *Social problems* (vol. 14, núm. 2, pàg. 128-147).

Campbell, A. (1999). "Staying alive: Evolution, culture and women's intrasexual aggression". *Behavioral and brain sciences* (núm. 22, pàg. 203-252).

Campbell, A. (2005). "Keeping the 'lady' safe: The regulation of femininity through crime prevention literature". *Critical criminology* (vol. 13, núm. 2, pàg. 119-140).

Carlen, P.; Tombs, J. (2006). "Reconfigurations of penalty: The on-going case of women's imprisonment and reintegration industries". *Theoretical criminology* (núm. 10).

Cecil, D. K. (2006). "Ceguera de género. La falta de consideración de las delincuentes femininas por parte de la Criminología". A: *Derecho penal y criminología como fundamento de la política criminal: Estudios en homenaje al profesor Alfonso Serrano Gómez* (pàg. 171-183). Dykinson.

Chapple, C. L.; McQuillan, J. A.; Berdahl T. A. (2005). "Gender, social bonds, and delinquency: A comparison of boys' and girls' models". *Social science research* (vol. 34, núm. 2, pàg. 357-383).

Chesney-Lind, M. (1989). "Girls' crime and woman's place: Toward a feminist model of female delinquency". *Crime and delinquency* (vol. 35, núm. 1, pàg. 5-29).

Chesney-Lind, M. (2006). "Patriarchy, crime, and justice. Feminist criminology in an era of backlash". *Feminist criminology* (vol. 1, núm. 1, pàg. 6-26).

Chesney-Lind, M.; Eliason, M. (2006). "From invisible to incorrigible: The demonization of marginalized women and girls". *Crime, media, culture* (vol. 2, núm. 1, pàg. 29-47).

Comack, E. (1996). *Women in trouble. Connecting women's law violations to their histories of abuse*. Halifax (NS): Fernwood Publishing.

Connell, R. W. (2002). *Gender*. Cambridge: Polity.

Connell, R. W.; Messerschmidt, J. W. (2005). "Hegemonic masculinity rethinking the concept". *Gender & society* (vol. 19, núm. 6, pàg. 829-859).

Daly, K. (1997). "Different ways of conceptualizing sex/gender in feminist theory and their implications for criminology". *Theoretical criminology* (vol. 1, núm. 1, pàg. 25-51).

Daly, K. (1998). "Women's pathways to felony court: Feminist theories of lawbreaking and problems of representation". A: K. Daly; L. Maher (eds.). *Criminology at the crossroads* (pàg. 135-154). Nova York.

- Daly, K.; Chesney-Lind, M.** (1988). "Feminism and criminology". *Justice quarterly* (vol. 4, núm. 5, pàg. 497-538).
- Eley, T. C.; Lichtenstein, P.; Stevenson, J.** (1999). "Sex differences in the etiology of aggressive and nonaggressive antisocial behavior: Results from two twin studies". *Child development* (vol. 70, pàg. 155-168).
- Ellis, L.** (2005). "A theory explaining biological correlates of criminality". *European journal of criminology* (vol. 2, núm. 3, pàg. 287-315).
- Farrington, D. P.; Lambert, S.; West, D. J.** (1998). "Criminal careers of two generations of family members in the Cambridge study in delinquent development". *Studies on crime and crime prevention* (vol. 7, núm. 1, pàg. 85-106).
- Gelsthorpe, L.** (2003). "Feminist perspectives on gender and crime: Making women count". *Criminal justice matters* (vol. 53 núm. 1, pàg. 8 i 9).
- Goffman, E.** (1976). "Gender display". *Studies in the anthropology of visual communication* (núm. 3, pàg. 69-77).
- Gottfredson, M. R.; Hirschi, T.** (1990). *A general theory of crime*. Stanford (CA): Stanford University Press.
- Hagan, J.; Simpson, J.; Gillis, A. R.** (1987). "Class in the household: A power-control theory of gender and delinquency". *American journal of sociology* (pàg. 788-816).
- Heidensohn, F.** (1997). "Gender and crime". A: *The Oxford handbook of criminology* (pàg. 761-769). Oxford: Oxford University Press.
- Heimer, K.** (2000). "Changes in the gender gap in crime and women's economic marginalization". *Criminal justice* (vol. 1, pàg. 427-483).
- Herrera Moreno, M.** (2012). "Discursos criminológicos sobre la mujer infractora y su prisionalización". A: *Mujeres en las cárceles de Andalucía* (pàg. 251-303). Madrid: Dykinson.
- Hirschi, T.** (1969). *Causes of delinquency*. Califòrnia.
- Katz, R. S.** (2000). "Explaining girls' and women's crime and desistance in the context of their victimization experiences a developmental test of revised strain theory and the life course perspective". *Violence against women* (vol. 6, núm. 6, pàg. 633-660).
- Kruttschnitt, C.** (2013). "Gender and crime". *Annual review of sociology* (vol. 39, pàg. 291-308).
- Laub, J. H.; Sampson, R. J.** (1993). "Turning points in the life course: Why change matters to the study of crime". *Criminology* (vol. 31, núm. 3, pàg. 301-325).
- Messerschmidt, J. W.** (1993). *Masculinities and crime: Critique and reconceptualization of theory*. Boston: Rowman & Littlefield.
- Messerschmidt, J. W.** (1995). "From patriarchy to gender: Feminist theory, criminology and the challenge of diversity". A: *International feminist perspectives in criminology: Engendering a discipline* (pàg. 167-88). Bristol: Open University Press.
- Messerschmidt, J. W.** (1997). *Crime as structured action: Gender, race, class and crime in the making*. Thousand Oaks (CA): Sage Publications.
- Messerschmidt, J. W.** (1999). "Making bodies matter: Adolescent masculinities, the body, and varieties of violence". *Theoretical criminology* (vol. 3, núm. 2, pàg. 197-220).
- Miller, J.** (2002). "The strengths and limits of 'doing gender' for understanding street crime". *Theoretical criminology* (vol. 6, núm. 4, pàg. 433-460).
- Miller, J.** (2004). "The girls in the gang, what we have learned from two decades of research". A: *Girls, women and crime* (pàg. 97-114). Thousand Oaks (CA) / Londres: Sage Publications.
- Moffitt, T. E.** (1993). "Adolescence-limited and life-course-persistent antisocial behaviour: a developmental taxonomy". *Psychological review* (vol. 100, núm. 4, pàg. 674-701).

Moffit, T. E.; Caspit, A.; Rutter, M.; Silva, P. A. (2001). *Sex differences in antisocial behaviour: Conduct disorder, delinquency and violence in the Dunedin longitudinal study*. Cambridge: Cambridge University Press.

Morash, M. (1999). "A consideration of gender in relation to social learning and social structure: A general theory of crime and deviance". *Theoretical criminology* (vol. 3, núm. 4, pàg. 451-462).

Morris, A.; Gelsthorpe, L. (1991). "Feminist perspectives in criminology: Transforming and transgressing". *Women & criminal justice* (vol. 2, núm. 2, pàg. 3-26).

Pollack, O. (1950). *The criminality of women*. Nova York: AS Barnes.

Salillas, R. (1888). *La vida penal en España*. Madrid.

Sansó-Rubert Pascual, D. (2010). "Criminalidad organizada y género. ¿Hacia una redefinición del papel de la mujer en el seno de las organizaciones criminales?". *Recrim*.

Simon, R. J. (1975). *Women and crime*. Lexington (MA): Lexington Books.

Smart, C. (1976). *Women, crime and criminology*. Londres: Routledge and Kegan Paul.

Smart, C. (1990). "Law's power, the sexed body and feminist discourse". *Journal of law and society* (núm. 17, pàg. 194-210).

Snider, L. (2003). "Constituting the punishable woman. Atavistic man incarcerates post-modern woman". *British journal of criminology* (núm. 43, pàg. 354-378).

Steffensmeier, D.; Allan, E. (1996). "Gender and crime: Toward a gendered theory of female offending". *Annual review of sociology* (vol. 22, pàg. 459-487).

Tittle, C. R.; Ward, D. A.; Grasmick, H. G. (2003). "Gender, age, and crime/deviance: A challenge to self-control theory". *Journal of research in crime and delinquency* (vol. 40, núm. 4, pàg. 426-453).

Villacampa Estiarte, C.; Torres Rosell, N. (2012). "Mujeres víctimas de trata en prisión en España". *Revista de derecho penal y criminología* (núm. 8, pàg. 411-494).

Wong Thesa, M. L.; Slotboom, A.-M.; Bijleveld Catrien, C. J. H. (2010). "Risk factors for delinquency in adolescent and young adult females: A European review". *European journal of criminology* (núm. 7, pàg. 266-284).

Yague Olmos, C. (2007). *Análisis de la ancianidad en el medio carcelario*. Madrid: Secretaría General de Instituciones Penitenciarias.

